

**PELLERVON TALOUDELLISEN TUTKIMUS-
LAITOKSEN RAPORTTEJA N:o 165
PELLERVO ECONOMIC RESEARCH
INSTITUTE REPORTS No. 165**

**SUOMEN JA EUROOPAN UNIONIN ELINTARVIKE-
KAUPPA PUOLAN, UNKARIN SEKÄ
TŠEKin TASAVALLAN KANSSA**

Kalle Laaksonen

Helsinki 1999

**Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos PTT
Eerikinkatu 28 A
00180 Helsinki
Puh. 09-348 8844
Fax. 09-3488 8500
Sähköposti econ.res@ptt.fi**

**ISBN 952-5299-02-3
ISSN 1456-3215**

Helsinki 1999

LAAKSONEN, Kalle, 1999. SUOMEN JA EUROOPAN UNIONIN ELINTARVIKEKAUPPA PUOLAN, UNKARIN SEKÄ TŠEKin TASAVALLAN KANSSA. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja n:o 165. Helsinki 1999. 64 s. ISBN 952-5299-02-3, ISSB 1456-3215.

Tiivistelmä: Tutkimuksessa tarkastellaan Suomen elintarvikekaupan kehitystä Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan välillä. Suomella oli 1970-luvun puolivälistä vapaakauppasopimus, ns. KEVSOS-sopimus näiden maiden kanssa. Elin-tarvikekaupassa sopimuksen vaikutus tuli voimakkaasti esiin 1990-luvun alus-sa, kun maat siirtyivät markkinatalouteen. KEVSOS-sopimuksilla olikin 1990-luvulla ratkaiseva vaikutus Suomen elintarvikeviennille Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaan aina siihen saakka, kun Suomesta tuli Euroopan unionin jäsen. Sen jälkeen elintarvikevienti supistui radikaalisti. Euroopan unionin kauppa Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kanssa on kuitenkin kasvanut koko 1990-luvun. Maat integroituvat vähitellen Euroopan unionin elintarvike-markkinoihin. Kauppa Suomen kanssa kasvaa todennäköisesti viimeistään sil-loin, kun maat tulevat Euroopan unionin täysjäseniksi.

Avainsanat: Elintarvikekauppa, kauppasopimukset, Euroopan integraatio.

LAAKSONEN, Kalle, 1999. THE AGRICULTURAL AND FOOD PRODUCT TRADE OF FINLAND AND EUROPEAN UNION WITH THE CZECH REPUBLIC, HUNGARY AND POLAND. Pellervon talou-dellisen tutkimuslaitoksen raportteja n:o 165. Helsinki 1999. 64 s. ISBN 952-5299-02-3, ISSB 1456-3215.

Abstract: This report analyses the development of the Finnish agricultural and food product trade with the Czech Republic, Hungary and Poland. Already in the mid 1970s Finland established free trade agreements, so called KEVSOS agreements, with these countries. The impacts of these agreements on agricul-tural and food product trade were quite clear in the beginning of the 1990s when these countries started the transition towards market economies. Until Finland became a member of the EU, the KEVSOS agreements played a cru-cial role in the Finnish exports to Poland, Hungary and the Czech Republic in the 1990s. After that the Finnish agricultural and food product exports de-creased substantially. At the same time, however, the food product trade of the EU with Poland, Hungary and the Czech Republic was increasing. Gradually these countries are integrating to the food market of the EU. It is probable that the food product trade between Finland and the countries mentioned will in-crease again when they become full members of the European Union.

Key words: Agricultural and Food Product Trade, Trade Agreements, Euro-pean Integration

ESIPUHE

Suomi, Ruotsi ja Itävalta tulivat Euroopan unionin jäseniksi vuoteen 1995 alusta. Seuraavassa vaiheessa EU laajenee itään ja kaakkoon. Valmisteluprosessi kymmenen Keski- ja Itä-Euroopan hakijamaan sekä Kyproksen liittymiseksi aloitettiin maaliskuun lopulla vuonna 1998. Liittymisneuvotteluja käydään tällä hetkellä ensimmäisen aallon hakijamaiden kanssa. EU:n laajentumisen vaikutukset tulevat olemaan tällä kertaa erityisen suuret maa- ja elintarvikesektoreilla, koska useat hakijamaista ovat merkittäviä maatalousmaita jo tällä hetkellä.

Odotettavissa olevien uutosten vaikutuksia on syytä selvittää jo ennakolta, jotta tarvittaviin toimenpiteisiin voidaan eri tahoilla ryhtyä. Tätä tarkoitusta varten Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos, Pellervon taloudellinen tutkimuslaitos ja Puutarhaliitto ovat käynnistäneet yhteisen tutkimusohjelman, jossa tarkastellaan EU:n laajentumisen vaikutuksia Suomen elintarviketalouteen. Ohjelman rahoittajana on maa- ja metsätalousministeriö

Tässä raportoitava selvitys ”Suomen ja Euroopan unionin elintarvikekauppa Puolan, Unkarin sekä Tšekin tasavallan kanssa” kuuluu Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen tutkimusosuuteen, jossa tarkastellaan markkinamuutoksia ja niiden vaikutuksia Suomen elintarviketalouteen erityisesti EU:n laajentuessa Itä- ja Keski-Eurooppaan, lähinnä Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaan. Tämä raportti tarkastelee Suomen ja mainittujen maiden välisiä elintarvikekauppavirtoja ja niiden kehitystä.

Tämän osatutkimuksen suorittamisesta ja raportin laatimisesta on vastannut erikoistutkija Kalle Laaksonen.

Tutkimuslaitos kiittää maa- ja metsätalousministeriötä hanketta tukeneesta tutkimusrahoituksesta.

Helsingissä kesäkuussa 1999

Vesa Vihriälä
toimitusjohtaja

Panu Kallio
tutkimusjohtaja

SISÄLLYSLUETTELO

	Sivu
TIIVISTELMÄ	1
1. JOHDANTO	6
2. SUOMEN ELINTARVIKEKAUPPA PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN/TŠEKin TASAVALLAN KANSSA	7
2.1 Maiden osuus Suomen elintarvikkeiden tuonnista ja viennistä vuosina 1989-1998	7
2.2 Elintarvikekaupan kehitys vuosina 1980-1998 Suomen kaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa	11
2.3 Suomen tuotekohtainen elintarvikekauppa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa vuosina 1989 ja 1998	19
2.3.1 Elintarvikkeiden tuonti ja vienti Puolan kaupassa vuosina 1989 ja 1998	20
2.3.2 Elintarvikkeiden tuonti ja vienti Unkarin kaupassa vuosina 1989 ja 1998	23
2.3.3 Elintarvikkeiden tuonti ja vienti Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa käydyssä kaupassa vuosina 1989 ja 1998	25
2.4 Kaupan kehitykseen ja vaihteluun vaikuttaneita tekijöitä	28
3. PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKin TASAVALLAN ELINTARVIKKEIDEN ULKOMAANKAUPPA	32
3.1 Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekaupan alueellinen rakenne 1990-luvun puolivälissä	32
3.2 Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekauppa eri EU-maiden kanssa.....	31
3.2.1 Puolan elintarvikekauppa EU-maiden kanssa.....	40
3.2.2 Euroopan unionin elintarvikekaupan tuoterakenne Puolan kanssa vuosina 1988-97	43
2.2.3 Unkarin elintarvikekauppa EU-maiden kanssa.....	46

3.2.4 Euroopan unionin elintarvikekauppa Tšekin tasavallan kanssa	50
4. PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN/TŠEKin TASAVALLAN KAUPPAPOLIITTISET SOPIMUKSET 1990-LUVULLA	54
4.1 GATT/WTO –sopimukset	54
4.2 CEFTA –sopimukset	57
4.3 Eurooppa- ja EFTA –sopimukset	58
4.4 Euroopan unionin jäsenyys	59
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	60
LÄHTEET	64

TIIVISTELMÄ

Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta kuuluvat niiden viiden Itä- ja Keski-Euroopan maan sekä Kyproksen muodostamaan ryhmään, joiden kanssa Euroopan unioni on aloittanut neuvottelut unionin laajentumisesta itään. Parhaimmillaan uusien jäsenkandidaattien EU jäsenyys voi alkaa ensi vuosikymmenen puolivälissä. Elintarvikealalla näiden maiden -ainakin Puolan ja Unkarin - vaikutus Suomen maataloustuotteiden tuontiin ja myös vientiin tulee todennäköisesti olemaan huomattava. Puola on väestömäärältäänkin suuri eurooppalainen maa. Lisäksi kummankin maan tuotannossa ja ulkomaankaupassa maataloustuotteilla ja elintarvikkeilla on keskimääräistä eurooppalaista maata suurempi merkitys.

Suomen elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden ulkomaankaupassa näillä kolmella maalla, Puolalla, Unkarilla ja Tšekin tasavallalla, on ollut kullakin oma erityinen historiansa. Juuri tällä hetkellä, 1990-luvun lopulla, Suomen elintarvikekauppa Puolan, Unkarin tai Tšekin tasavallan kanssa ei ole kovin suurta. Tietyt, pitkän kehityksen tuomat ominaispiirteet ovat kuitenkin tunnistettavissa, ja maiden EU jäsenyyden toteutuessa elintarvikekaupan laajentumiselle ja monipuolistumiselle Suomen ja näiden maiden välillä on ainakin periaatteessa hyvät mahdollisuudet.

Tässä raportissa tarkastellaan elintarvikekaupan nykytilaa Suomen ja edellä mainittujen kolmen maan välillä sekä kaupan historiallista kehitystä viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Raportin loppuosassa tarkastellaan myös Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekauppaa koko Euroopan unionin kanssa 1990-luvulla sekä niitä kauppapoliittisia järjestelyjä, joita maat ovat tehneet siirtyessään markkinatalouden piiriin ja tiivistäessään taloudellista integraatiota Länsi-Euroopan kanssa.

KEVSOS-sopimuksilla merkitystä elintarvikekaupassa vasta 1990-luvulla

KEVSOS-kauppasopimukset loivat kauppapoliittiset puitteet Suomen ja Itä- ja Keski-Euroopan sosialistimaiden välille 1970-luvun jälkipuoliskolta aina 1990-luvun puoliväliin saakka. KEVSOS-sopimusten voimaantulo merkitsi tullien ja määrällisten rajoitusten poistamista sovitun aikataulun mukaisesti. Tullittomuus koski ensisijaisesti teollisuustuotteita, mutta myös merkittävä osa maataloustuotteista kuului sopimuksen piiriin.

Suomen elintarvikekaupan kehitystä tarkasteltaessa voidaan kuitenkin todeta, että KEVSOS-sopimuksilla ei ollut juurikaan merkitystä ennen 1990-luvun alkua kaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian kanssa. Maat nousivat vuoteen 1989 saakka keskitettyä talousjärjestystä, jossa ulkomaankauppaa hallitsivat valtion monopolit, joten tullien ja määrällisten rajoitusten poistamisella ei ollut merkitystä. Maiden siirtyttyä markkinatalouden piiriin kauppavaihdon kehitys muuttui varsin perusteellisesti.

1990-luvun alussa vienti kohosi voimakkaasti kunnes hiipui

Vapaakauppajärjestelyt Suomen ja tarkasteltujen maiden välillä muodostivat 1990-luvun alussa Suomen elintarvikeviennille etulyöntiaseman, jonka ansiosta vienti hetkessä moninkertaistui. Vienti kasvoi ja monipuolistui erityisesti Puolaan ja Tšekkoslovakiaan. Puola oli vuonna 1993 suurimpia Suomen elintarvikeviennin kohdemaita.

Elintarvikeviennin huippu saavutettiin Puolan kaupassa vuonna 1993 ja Unkarin sekä Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kaupassa vuonna 1994. Näiden maiden uudet kauppajärjestelyt ja ennen kaikkea Suomen EU-jäsenyys eliminoivat kuitenkin KEVSOS-sopimusten Suomen viennille tarjoaman tuliedun.

1990-luvun loppua kohden tultaessa Suomen elintarvikevienti Puolaan on supistunut jopa 1980-luvun loppua alhaisemmalle tasolle. Myös vienti Unkariin on erittäin pientä. Elintarvikeviennissä Tšekin tasavaltaan suomalaiset viejät ovat kuitenkin pystyneet puolustamaan saavutettuja markkina-asemia kahta muuta tarkasteltavaa maata paremmin.

Tuonti ja vienti keskittyneet muutamiin tuoteryhmiin

Kauppavaihdon vähäisyyden ohella elintarvikekaupassa korostuu tällä hetkellä vaihdon painottuminen muutamiin harvoihin tuoteryhmiin.

Suomen elintarvikekaupassa Puolan kanssa tuonti koostuu valtaosaltaan pakastemarjoista ja -vihanneksista. Viennissä Puolaan erottuvat suklaa ja vodka.

Suomen tuonti Unkarista on kehittynyt muuta, tarkasteltua kauppavaihtoa vakaammin, ja on säilynyt samalla kohtuullisen suurena. Tuontituotteita ovat

perinteiset hedelmät, mm. luumut ja vesimelonit, erilaiset vihannekset sekä hunaja, auringonkukan siemenet ja viinit. Suomen elintarvikevienti Unkariin on tällä hetkellä erittäin vähäistä.

Suomi tuo Tšekin tasavallasta ennen kaikkea olutta, mikä tuonti on kasvanut tasaisesti sen jälkeen, kun oluen tuontia alettiin vapauttaa 1990-luvun alussa. Viennissä suomalaiset yritykset ovat säilyttäneet markkinaosuutensa suhteellisen hyvin väkevissä alkoholijuomissa, kuten votkassa, sekä suklaatuotteissa.

Suurin merkitys kauppasopimuksilla ja etabloitumisella

Edellä kävi ilmi, että Suomen elintarvikekaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa keskeinen vaikutus kaupan kehitykseen on ollut kulloisellakin kauppapoliittisella järjestelyllä ja sen toimivuudella. Kun Suomen viennin etulyöntiasema 1990-luvun puoliväliin mennessä eliminoitui, kauppavaihto supistui voimakkaasti.

Viennissä Puolaan ja Tšekin tasavaltaan erottuu viennin vähenemisen jälkeen tekijä, jolla saattaa olla yleisempääkin merkitystä elintarvikekaupan kansainvälistymisessä. Nimittäin parhaiten ovat markkinaosuuksiaan säilyttäneet ne vientiyritykset, jotka ovat etabloituneet vientiä pidemmälle kohde-markkinoillaan. Esimerkiksi Fazer ja Primalco ovat investoineet myös tuotantoon Puolan markkinoilla, ja mahdollisesti myös tästä syystä suklaan tai votkan vienti on kehittynyt muuta elintarvikevientiä suotuisammin.

EU:n elintarvikevienti Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaan kehittynyt 1990-luvulla Suomen vientiä suotuisammin

Tarkasteltujen maiden elintarvikekaupassa EU:lla on aivan keskeinen asema. Merkittävää kuitenkin on, että EU-mailla on huomattava vientiylijäämä Puolan ja Tšekin kanssa käydyssä elintarvikekaupassa. Erityisesti vienti Puolaan on kasvanut koko 1990-luvun. Sen sijaan Unkarin vienti EU-alueelle on suuressa määrin vastaava tuonti.

Tarkasteltujen maiden kaupassa on lisäksi olennaista, että elintarvikekauppaa käydään erityisesti lähimpien EU-maiden kanssa. Yli puolet Puolan, Unkarin ja Tšekin viennistä EU-alueelle päätyy Saksaan. EU-maiden vienti

Puolaan on selvästi tasaisemmin jakautunut kuin vastaava tuonti Puolasta. Suuria vientimaita ovat Saksa, Hollanti, Ranska, Italia, Englanti ja Espanja. Unkarin ja Tšekin kaupassa ovat suuria viejiä myös Itävalta ja Kreikka.

EU:n vienti Puolaan kasvaa erityisesti hedelmissä, eläin- ja kasvirasvoissa, erinäisissä elintarvikevalmisteissa ja suklaassa

EU:n vienti Puolaan on 1990-luvun aikana laajentunut ja monipuolistunut varsin nopeasti. Viimeisen kymmenen vuoden aikana ovat monet, varsin vähäisistä määristä kasvuun lähteneet elintarvikeryhmät paisuneet suuriksi. Sellaisia ovat ennen muuta ryhmä hedelmät, ja myös kasvikset, eläin- ja kasvirasvat, erinäiset elintarvikevalmisteet ja suklaa.

Myös Puola vie kohtalaisen suuria määriä sekä kasviksia että hedelmiä. Hyvin merkittävä ryhmä on koko tarkasteluperiodin ollut elävät eläimet, joiden vienti suuntautuu ennen muuta Italiaan.

Myös Unkarista viedään suhteellisen paljon eläviä eläimiä, mutta selvästi suurin vientiryhmä Unkarista EU-alueelle on kuitenkin liha. Elävät eläimet, liha ja lihavalmisteet olivat vuonna 1997 yhteensä puolet koko Unkarin elintarvikeviennistä EU-alueelle. Unkarin vastaavassa tuonnissa korostuu myös liha, mutta sen rinnalla lähes yhtä suurena kaakao- ja suklaavalmisteet sekä erinäiset elintarvikevalmisteet.

Tšekin tasavallan viennissä EU:iin korostuu Puolan ja Unkarin tapaan elävien eläimien vienti. Tärkeimmät ryhmät ovat kuitenkin öljynsiemenet ja -- hedelmät sekä juomat. Kuuluisa Tšekkiläinen olut tekee kauppansa muissa Länsi- ja Keski-Euroopan maissa kuten myös Suomessa. Tšekin tasavallan tuonnin suurin ryhmä muodostuu hedelmistä. Muita tärkeimpiä tuontiryhmiä ovat erinäiset elintarvikevalmisteet sekä vilja ja viljatuotteet.

Jatkuvaa kauppapoliittista sopeutumista

Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta sijaitsevat keskellä EU-maiden markkinoita. Näin ollen näiden maiden elintarvikevienti suuntautuu suurelta osin EU-alueelle, vaikka ennen Venäjän talouskriisiä myös idän vientimarkkinat kasvoivat nopeasti.

Tarkastellut maat ovat ns. siirtymätalouden maita, mikä on käytännössä merkinnyt nopeaa siirtymistä sosialististen maiden taloudellisesta yhteistyöstä markkinatalousmaiden integraatioon. 1990-luvun alun kauppasopimukset tähtäävät vapaakaupan lisäämiseen sekä Itä- ja Keski-Euroopan maiden kesken että ennen muuta myös Länsi-Euroopan maiden kanssa. Alkavan vuosituhannen ensi vuosikymmenellä maat todennäköisesti siirtyvät täyteen EU jäsenyyteen ja sen mukanaan tuomaan syvenevään integraatioon.

1. JOHDANTO

Euroopan unionin päätös laajentumisestaan itään on tärkeä Euroopan poliittisen, sosiaalisen ja taloudellisen tulevaisuuden kannalta. Ensivaiheen laajentumisneuvottelut päätettiin keväällä 1998 aloittaa Puolan, Unkarin, Tšekin tasavallan, Slovenian ja Viron sekä Kyproksen kanssa. Myöhemmässä vaiheessa tulevat mukaan Latvia, Liettua, Slovakia, Romania ja Bulgaria.

Ensivaiheen laajentumisen seurauksena EU-alueen väkiluku kasvaa runsaalla 60 miljoonalla, mutta koska mukaan tulevista maista esimerkiksi Puola ja Unkari ovat vahvoja maatalousmaita, laajentumisen vaikutukset maatalous- ja elintarvikesektoriin voivat olla väestömuutosta suhteellisesti paljon suuremmat. Ensivaiheen maiden jäsenyys ja siihen liittyvä siirtymävaihe alkanee ensi vuosikymmenen puolivälissä.

Koska EU:n laajentumisen vaikutukset ovat erityisen voimakkaat juuri maatalous- ja elintarvikesektorilla, pyritään tulevia muutoksia ennakoimaan EU:n maatalouspoliittisilla uudistuksilla, joista Agenda-2000 ohjelma on keskeisin.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää Suomen ja Puolan, Unkarin sekä Tšekin tasavallan väliset maataloustuotteiden kauppavirrat ja niiden muutoshallinnallisuudet. Raportissa kuvataan elintarvikekaupan kehitystä Suomen ja edellä mainittujen maiden välillä vuosina 1980-1998. Koko tarkasteluperiodia koskevat kauppavirtojen kuvaukset perustuvat ulkomaankaupan SITC-luokitukseen. Tuotekohtainen analyysi vuosilta 1989 ja 1998 on tehty kahdeksannumeroisen CN-nimikkeistön tarkkuudella.

Suomen ulkomaankauppaa käsittelevän tarkastelun lisäksi on luvussa kolme kuvattu Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekauppaa 1990-luvulla myös muiden maiden, erityisesti EU-maiden kanssa. Sen lisäksi on tehty lyhyt katsaus Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kauppapoliittisiin sopimuksiin maiden siirryttyä markkinatalouden piiriin vuoden 1980 jälkeen.

2. SUOMEN ELINTARVIKEKAUPPA PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN/TŠEKin TASAVALLAN KANSSA

2.1 Maiden osuus Suomen ulkomaisesta elintarvikekaupasta vuosina 1989-1998

Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia tai vuodesta 1993 Tšekin tasavalta kuuluivat 1940-luvulta aina vuoteen 1989 saakka Itä-Euroopan sosialististen maiden ryhmään. Suomella oli näiden maiden kanssa oma erillinen kaupallinen järjestely, ns. KEVSOS-sopimus, joka määritteli kauppapoliittiset puitteet Itä-Euroopan maiden kanssa.

KEVSOS-sopimuksen luominen liittyi 1970-luvun puolivälissä Suomen EEC-vapaakaupparatkaisuun. Ennen lopullista EEC-ratkaisua haluttiin varmistaa, että itäiset taloussuhteet oli järjestetty sille tasolle, mitä kauppapolitiikan tasapaino edellytti. Kauppa käytiin niin silloisen Neuvostoliiton kuin muidenkin Itä-Euroopan sosialistimaiden kanssa kahdenvälisen kauppaja maksusopimusten pohjalta. Tuonnin ja viennin määristä sovittiin pitkäaikaisissa runkosopimuksissa ja vuosittaisissa tavaravaihtopöytäkirjoissa. Suomella oli lisäksi monipuoliset talouspoliittiset yhteistyömuodot Neuvostoliiton kanssa. Talouskomissiolla ja muilla vastaavilla keinoilla pyrittiin kaupan jatkuvaan kasvuun.

Sen sijaan Suomella ei ollut yhteyksiä sosialistista taloudellista yhdentymistä toteuttavaan Keskinäisen taloudellisen avun neuvostoon eli SEV:iin, joka oli jo vuonna 1949 perustettu sosialististen valtioiden yhteistyöelimeksi.

EEC-vapaakauppasopimuksen vastapainoksi Suomen hallitus esitti kesällä 1973 kuudelle SEV'in eurooppalaiselle jäsenvaltiolle – Bulgarialle, Puolalle, Romanian, Saksan demokraattiselle tasavallalle, Tšekkoslovakialle ja Unkarille sekä myös assosioituneelle Jugoslavialle – neuvotteluja kaupan esteiden vastavuoroisesta poistamisesta. Suomen hallitus asetti järjestelyille kaksi perusedellytystä (Rissanen, 1984):

- ”- sopimuksen on rakennuttava vastavuoroisuuden periaatteelle;
- sopimuksen on täytettävä tullitariffeja ja kauppaa koskevan yleissopimuksen (GATT) 24 artiklan vapaakauppajärjestelyille asettamat vaatimukset”.

KEVSOS-neuvottelut koettiin välttämättömiksi samasta syystä kuin EEC-järjestelyt. Haluttiin ratkaista kohtuullisella ja tasapuolisella tavalla ne ongelmat, joita eurooppalainen yhdentymiskehitys aiheutti.

KEVSOS-sopimusten voimaantulo 1970-luvun puolivälin jälkeen merkitsi tullien ja määrällisten rajoitusten poistamista sovitun aikataulun mukaisesti. Pääsääntöisesti tullittomuus koski teollisuustuotteita, mutta myös maataloustuotteet olivat osin sopimusten piirissä. Kunkin maan kohdalla sopimuksen piiriin kuuluneet maataloustuotteet luettiin erillisessä lisäpöytäkirjassa.

KEVSOS-sopimukset olivat tavoitteiltaan ja rakenteeltaan melko selväpiirteisiä vapaakauppasopimuksia. Jos kuitenkin otetaan huomioon Suomen ja KEVSOS-maiden silloiset talousjärjestelmien erot, jäi ainakin periaatteellisella tasolla epäselväksi sekä annettujen ja saatujen etujen vastavuoroisuus että Suomen viennin asema suhteessa muiden Länsi-Euroopan maiden vientiin.

Suomen elintarvikekaupan kehitystä Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian kanssa tarkastellessa voi päätellä, ettei KEVSOS-sopimuksilla ollut juurikaan merkitystä ennen 1990-lukua. Näiden maiden osuus Suomen elintarviketuonnissa ja –viennissä pysyi hyvin vähäisenä aina 1990-luvun alkuun saakka.

Elintarvikkeiden tuonnissa vain vähän muutoksia

Elintarvikkeiden ja juomien (SITC 0+11) tuonnissa Suomeen kyseisten kolmeen maan ryhmän osuus oli 1980-luvun lopussa, jolloin ao. maat noudattivat vielä sosialistista talousjärjestelmää, 2,2 prosenttia (Taulukko 1).

Elintarvikkeiden tuonti, joka oli vuonna 1989 noin 5 miljardia, kaksinkertaistui vuoteen 1998 mennessä. Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan yhteen laskettu osuus elintarviketuonnista ei tänä aikana juurikaan muuttunut. Vuonna 1994 osuus oli korkeimmillaan, 2,4 prosenttia. Vuoteen 1987 mennessä ao. maiden osuus putosi noin puoleentoista prosenttiin Suomen elintarviketuonnista (Taulukko 1).

Juomien tuonnin osalta Puolan, Unkarin ja Tšekin osuus Suomen tuonnista on ollut muuta elintarviketuontia korkeampia lähinnä Unkarin viinin ja Tšekin oluen ansiosta. Näiden maiden yhteinen osuus juomien tuonnista on vaihdellut 1990-luvulla 3 ja 6 prosentin välillä.

Taulukko 1. Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin osuudet Suomen elintarviketuonnista vuosina 1989-1998

Vuosi	Elintarvikkeiden ja juomien tuonti yhteensä (SITC 0-11)	Eri maiden osuudet elintarviketuonnista			
		Puola	Unkari	Tšekki	Osuus yhteensä
	Milj. mk	%	%	%	%
1989	4947,6	0,7	1,4	0,1	2,2
1990	4568,0	0,8	1,2	0,1	2,1
1991	4762,0	0,6	1,5	0,1	2,2
1992	5283,5	0,8	1,3	0,2	2,3
1993	6190,1	1,0	1,1	0,2	2,3
1994	7642,8	1,3	1,0	0,2	2,4
1995	6920,2	0,7	0,8	0,2	1,6
1996	8566,8	0,7	0,7	0,1	1,5
1997	9791,6	0,7	0,6	0,1	1,5
1998	10160,0	0,8	0,7	0,1	1,5

Elintarvikeviennissä pyrähdys, joka hiipui

Suomen koko elintarvikevienti on perinteisesti ollut pienempää kuin vastaava tuonti. Tarkasteltuina vuosina 1989-1998 vienti kasvoi kuitenkin suhteellisesti nopeammin kuin elintarvikkeiden tuonti. Kun tuonti kaksinkertaistui noin 5 miljardista kymmeneen, vienti nousi vastaavana aikana vajaasta 2 miljardista noin 5 miljardiin markkaan (Taulukko 1).

Ennen tarkasteltujen maiden siirtymistä markkinatalouteen, Suomen elintarvikevienti Puolaan, Unkariin ja Tšekkoslovakiaan pysyi suhteellisen vähäisenä. Vuonna 1989 vienti näihin maihin oli vain 1,7 prosenttia elintarvikkeiden kokonaisviennistä. Joitakin suurempia satunnaiseriä oli viety muutamina vuosina aikaisemmin 1980-luvulla.

Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian siirtyminen markkinatalouteen avasi Suomen viennille uusia markkinoita. 1990-luvun alkuvuosina vienti etenkin Puolaan ja Tšekkoslovakiaan kasvoi hyvin nopeasti, paljon nopeammin kuin elintarvikevienti yleensä. Näin ollen Puolaan, Unkariin ja Tšekkoslovaki-

Taulukko 2. Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan osuudet Suomen elintarvikeviennistä

Vuosi	Elintarvikkeiden ja juomien vienti yhteensä (SITC 0+11)	Eri maiden osuudet elintarviketuonnista			
		Puola	Unkari	Tšekki	Osuus yhteensä
	Milj. mk	%	%	%	%
1989	1908,1	1,0	0,1	0,6	1,7
1990	2332,0	1,9	0,1	1,2	3,1
1991	2194,4	3,0	0,2	1,1	4,3
1992	2598,9	8,0	0,3	2,7	10,9
1993	4091,4	6,8	0,5	1,5	8,9
1994	5096,1	1,6	0,7	1,9	4,3
1995	3947,1	2,2	0,1	1,0	3,3
1996	4904,3	1,5	0,1	1,3	2,9
1997	5651,1	0,4	0,1	1,0	1,5
1998	4943,0	0,3	0,0	1,0	1,3

aan/Tšekin tasavaltaan suuntautunut elintarvikevienti nousi jopa 10 prosenttiin elintarvikkeiden kokonaisviennistä (Taulukko 2).

Elintarvikeviennin nopea kasvu 1990-luvun alkuvuosina tarkasteltuihin maihin syntyi lähinnä kahdesta lähteestä, ensinnäkin elintarvikeviennin nopeasta kasvusta Puolaan sekä juomien viennin kasvusta Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan. Tšekkoslovakian osuus Suomen juomien viennissä oli vuonna 1992 jopa yli 20 prosenttia.

Elintarvikeviennin kasvu Puolaan jäi kuitenkin tilapäiseksi. Puolan osuus Suomen elintarvikeviennistä oli korkeimmillaan vuonna 1992, noin 8 prosenttia koko elintarvikeviennistä. Vienti Puolaan kasvoi vielä seuraavanakin vuonna, mutta osuus putosi jo hieman, koska koko elintarvikevienti kasvoi voimakkaasti. Vuonna 1992 elintarvikevienti Puolaan oli kolmanneksi suurinta Venäjälle ja Ruotsiin suuntautuneen viennin jälkeen. Vuonna 1993 Puolan osuus Suomen elintarvikeviennistä oli puolestaan neljänneksi korkein Venäjän, Ruotsin ja Yhdysvaltojen jälkeen.

Vuonna 1998 kolmen maan, Puolan, Unkarin ja Tšekin, yhteenlaskettu osuus Suomen elintarvikkeiden ja juomien kokonaisviennistä oli enää 1,3 prosenttia eli alle vuoden 1989 prosenttiosuuden.

Suurin osuus oli vuonna 1998 viennillä Tšekin tasavaltaan, noin prosentti kokonaisviennistä. Tšekin tasavaltaan menevän viennin pysyminen korkeammalla tasolla kuin kahdessa muussa maassa on johtunut Finlandia-votkan markkinaosuuksien säilymisestä.

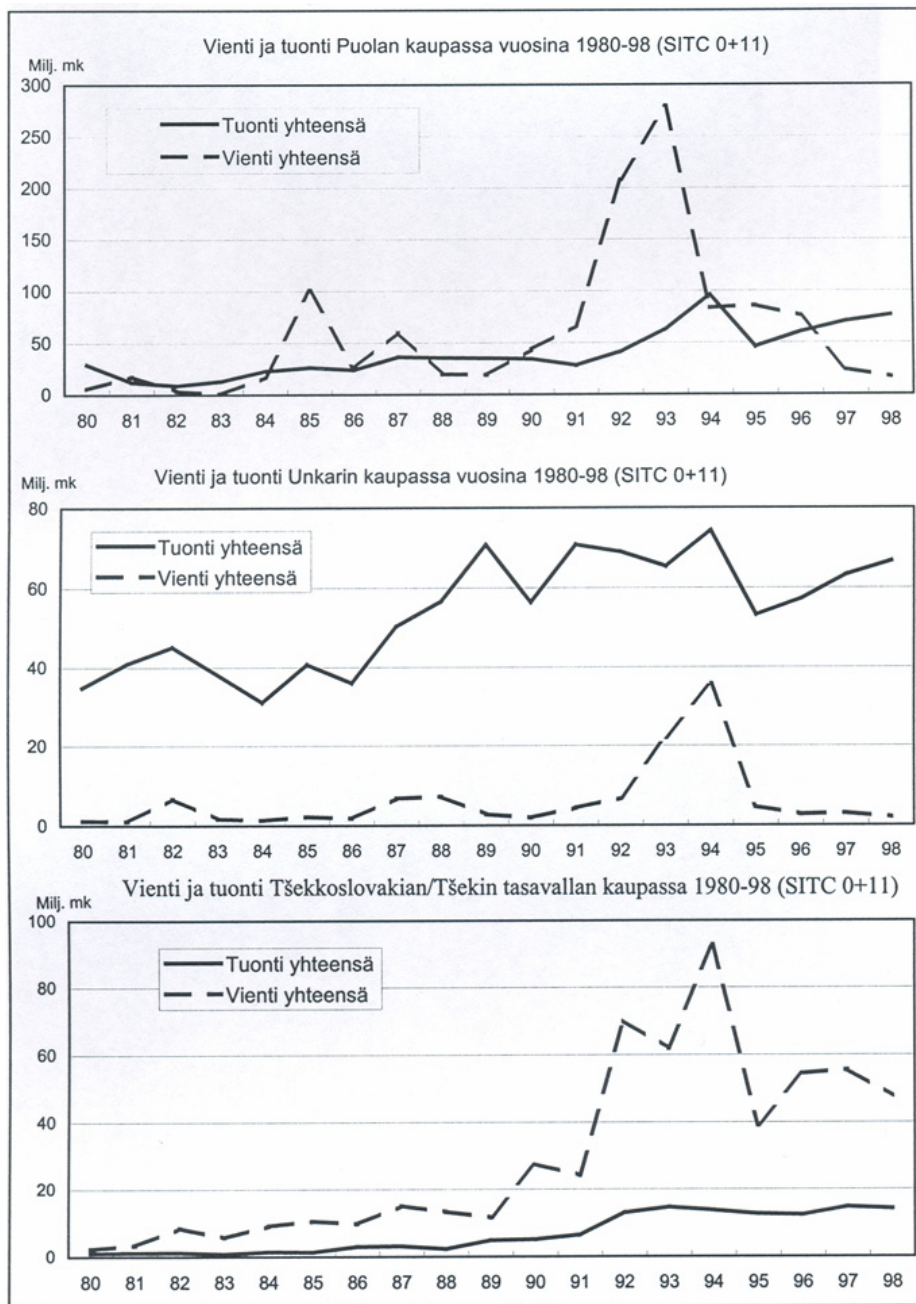
Puolaan suuntautunut elintarvikevienti oli vain 0,3 prosenttia kokonaisviennistä. Unkarin osuus oli vielä Puolaakin pienempi, eli jopa alle 0,1 prosenttia Suomen elintarvikkeiden ja juomien viennistä eli hyvin alhainen.

2.2 Elintarvikekaupan kehitys vuosina 1980-1998 Suomen kaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa

Suomen ja Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan välistä elintarvikekauppaa tarkasteltaessa hieman pidemmällä aikavälillä, vuosina 1980-1998, nähdään, että KEVSOS-sopimuksen alkuvuosina elintarvikekauppa oli hyvin vähäistä (Kuvio 1). Aina 1980-luvun loppupuolelle saakka Suomen sekä vienti näihin maihin että tuonti puheena olevista maista oli vain muutaman miljoonan markan luokkaa vuosittain. Ainoastaan tuonti Unkarista oli hieman muuta kauppa suurempaa. Tuonti Unkarista vaihteli 30-50 miljoonan välillä vuosina 1980-1987. Tuonti Puolasta kohosi hiljalleen 30-40 miljoonaan ja sen lisäksi vienti Puolaan oli parina yksittäisenä vuotena, vuosina 1985 ja 1987, selvästi suurempaa kuin 1980-luvulla muutoin.

Kun tarkastellaan koko aikaväliä 1980-1997'8, voidaan yleisenä piirteenä Puolan kanssa käydystä elintarvikekaupasta sanoa, että vienti ja tuonti ovat vaihdelleet samassa suuruusluokassa. Poikkeuksen tekevät 1990-luvun alkuvuodet, jolloin vienti oli parhaimpana vuonna jopa viisinkertainen tuontiin verrattuna.

Unkarin kaupassa tuonti on jatkuvasti ollut monikertainen vientiin verrattuna. Elintarvikevienti Unkariin onkin paria 1990-luvun alun vuotta lukuun ottamatta ollut erittäin vähäistä. Sen sijaan vienti Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan on 1990-lulla kasvanut hyvin nopeasti tuontiin verrattuna. Viennin supistumisesta 1990-luvun puolivälissä huolimatta viennin taso on 1990-luvun lopullakin 3-4 kertaa korkeampi kuin tuonnin.



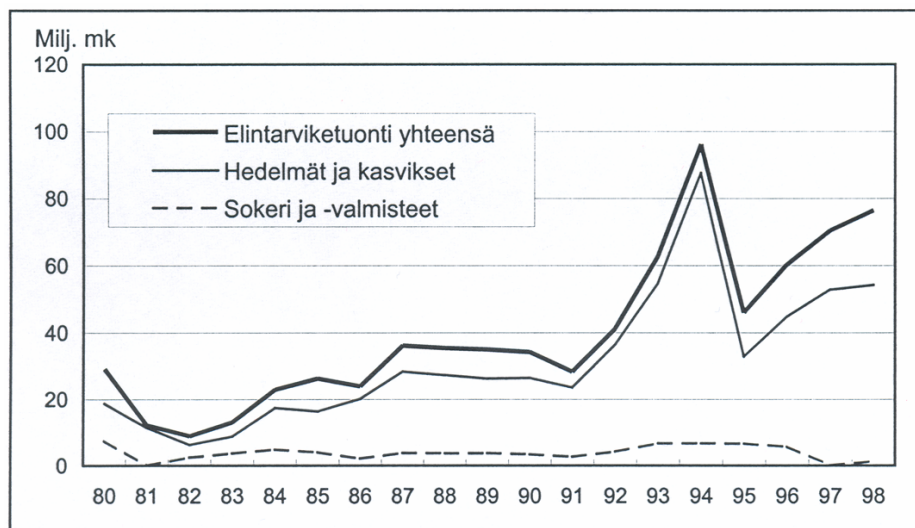
Kuvio 1. Suomen elintarvikekauppa Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa vuosina 1980-1998 (Tullihallitus)

Puolan kaupassa suuret vaihtelut

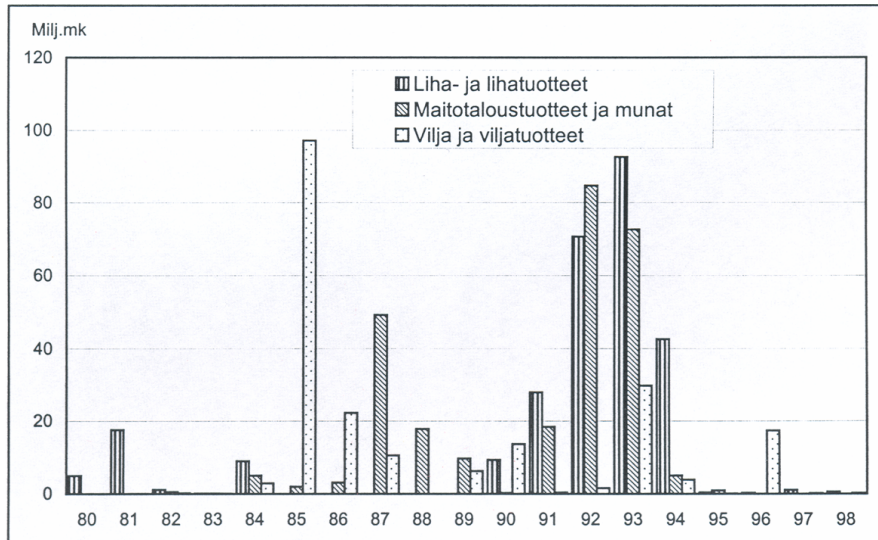
Edellä kävi ilmi, että elintarvikekauppa Puolan kanssa oli 1990-luvun alkuvuosina hyvinkin merkittävää Suomen kokonaiskaupassa. Viennin osuus koko elintarvikkeiden ja juomien viennistä nousi 8 prosenttiin ja tuonnista runsaaseen prosenttiin. Viennin ja tuonnin kehitys on kuitenkin kaiken kaikkiaan ollut hyvin erilaista.

Elintarviketuonti Puolasta kohosi 1980-luvulla hitaasti vajaasta 20 miljoonasta markasta vajaaseen 40 miljoonaan markkaan vuosikymmenen lopulla (Kuvio 2). Kasvu oli nopeaa 1990-luvun alussa, ja vuonna 1994 tuonti oli jo lähes 100 miljoonaa markkaa. Sitten tuonti on vaihdellut 50-70 miljoonan markan välillä. Suurin osa tuonnista Puolasta sijoittuu lähes kokonaan kategoriaan Hedelmät ja kasvikset (SITC 05).

Elintarvikkeiden viennissä Puolaan (Kuvio 3) on tapahtunut vuosina 1980-1998 hyvin paljon muutoksia. 1980-luvulla vienti oli suhteellisen vähäistä eräitä satunnaisia vientieriä lukuun ottamatta. Vuosina 1981 ja 1984 vietiin muutamalla miljoonalla markalla lihaa ja lihatuotteita (SITC 01). Vuosina



Kuvio 2. Elintarvikkeiden (SITC 0 + 11), hedelmien ja kasvien (SITC 05) sekä sokerin (SITC 06) tuonti Puolasta vuosina 1980-1998 (Tullihallitus).



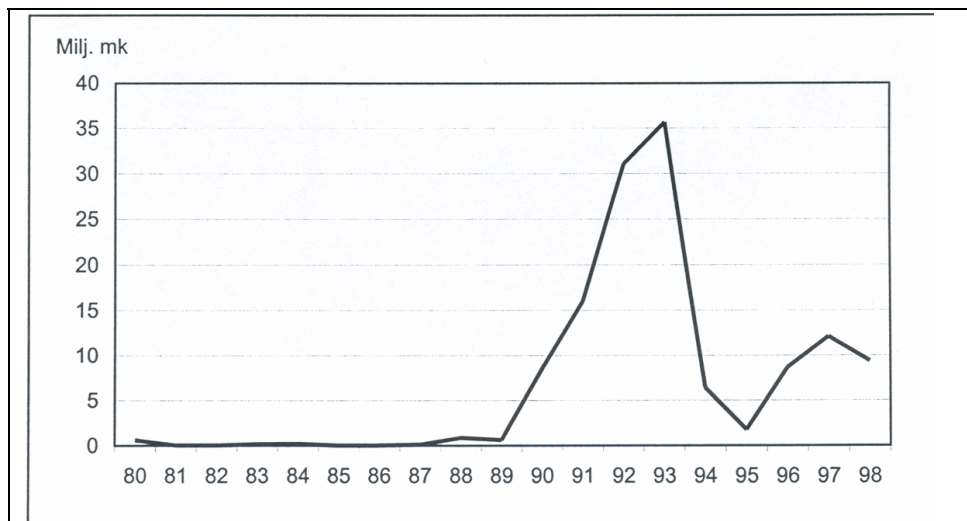
Kuvio 3 Lihan ja lihatuotteiden (SITC 01), maitotaloustuotteiden (SITC 02) sekä viljan ja viljatuotteiden (SITC 04) vienti Puolaan vuosina 1980-1998 (Tullihallitus).

1987, 1988 ja 1989 oli huomattavaa maitotuotteiden (SITC 02), lähinnä voin vientiä. Vuonna 1985 vietiin lähes 100 miljoonan markan arvosta viljaa (SITC 04).

Puolan siirtyminen markkinatalouteen vuoden 1989 jälkeen näkyi voimakkaasti Suomen elintarvikeviennissä. Puola on väestömäärältä suuri eurooppalainen maa, runsaat 38 miljoonaa asukasta. Lisäksi Puola sijaitsee hyvien ja suhteellisen lyhyiden kuljetusyhteyksien päässä Suomesta. Näin ollen on luonnollista, että markkinoiden avautuessa elintarvikekauppa kasvoi nopeasti. Tärkeimpiä syitä vientikaupan nopeaan kasvuun olivat kuitenkin silloiset kauppapoliittiset sopimukset ja ratkaisut.

Lihan ja lihatuotteiden sekä maitotuotteiden viennissä koettiin vuosina 1991-1994 sekä nopea nousu että vielä nopeampi pudotus. Markkinoiden avautuminen johti kummassakin tuoteryhmässä viennin kohoamiseen lähes 100 miljoonaan markkaan. KEVSOS-edun päättymisen Suomen EU-jäsenyyden myötä tyrehdytti edellä mainittujen tuoteryhmien viennin parissa vuodessa (vrt. luvut 2.4 ja 4.).

Suklaan viennissä, jonka kehityksessä on osittain ollut samoja piirteitä kuin lihassa ja maitotuotteissa, kehitys näyttäisi olevan hieman erilainen. Vienti



Kuvio 4. Suklaatuotteiden vienti (SITC 07) Puolaan vuosina 1980-98 (Tullihallitus).

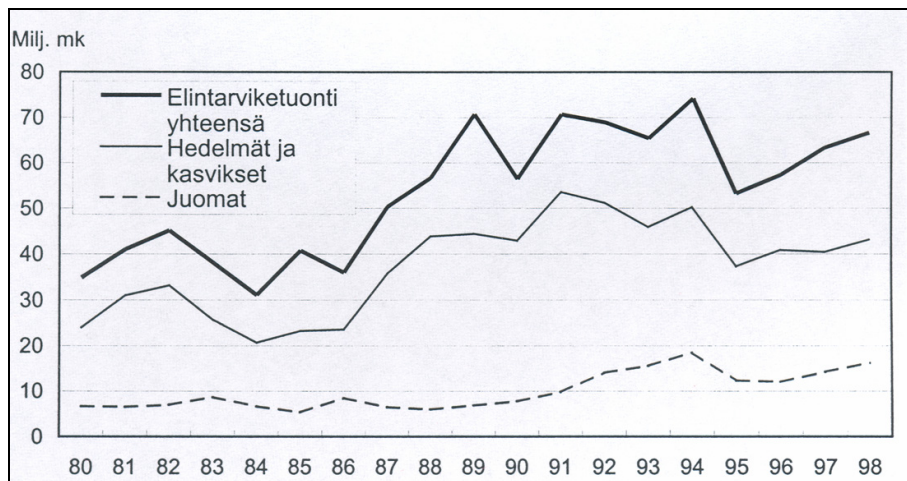
kasvoi vuoden 1989 jälkeen hyvin nopeasti aina 35 miljoonaan markkaan vuonna 1993 ja romahti seuraavana vuonna maito- ja lihatuotteiden tapaan. Suklaatuotteiden vienti alkoi kuitenkin kasvaa vuodesta 1996 uudelleen. Tämä lienee tullut mahdolliseksi sen jälkeen, kun Fazer Oy etabloitui Puolan markkinoille hankkimalla paikallisen makeistehtaan vuonna 1994.

Vuosina 1992-1996 Suomen Puolan viennissä on näyttäytynyt myös huomattava vientierä kategoriassa erinäiset elintarvikevalmisteet (CN 23). Tullitariffin 8-numeroisen CN-nimikkeistön perusteella ei kuitenkaan voi päätellä mistä hyödykkeistä tosiasiallisesti on ollut kysymys.

Unkarin kaupassa vähän muutoksia

Suomen ja Unkarin välisen elintarvikekaupan historia 1980- ja 1990-luvuilla poikkeaa täysin Puolan kaupasta. Elintarvikkeiden ja juomien tuonti Suomeen kasvoi jo 1980-luvulla, vaikkakaan ei kovin nopeasti. Aivan 1980-luvun lopulla tuonti Unkarista nousi noin 70 miljoonaan markkaan, minkä jälkeen tuonti on vaihdellut 50 ja 70 miljoonan markan välillä vuodessa.

Tuonti Unkarista on muodostunut kahdesta tuotekategoriasta, hedelmistä ja kasviksista sekä juomista. Hedelmien ja kasvien tuonti vaihtelee 40-50

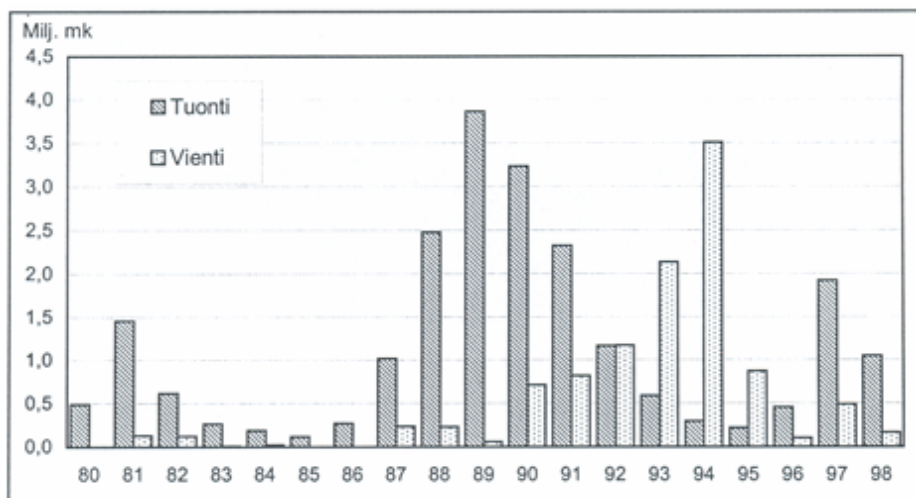


Kuvio 5. Hedelmien ja kasvien sekä juomien ja koko elintarviketuonti Unkarista vuosina 1980-1998 (Tullihallitus).

miljoonaan markan tasolla ja juomien, pääasiassa siis viinien, tuonti 10-20 miljoonan markan tasolla.

Suomen viennistä Unkariin erottuu tarkasteltavalta jaksolta muutama vuosi, jolloin on viety merkittävämpiä määriä liha- tai maitotuotteita. Lihaa ja liha- tuotteita vietiin vuosina 1993 ja 1994 ja puolestaan maitotuotteita vuosina 1987, 1988 ja 1992-1995. Kaiken kaikkiaan elintarvikkeiden ja juomien vienti Suomesta Unkariin – kuten edellä todettiin – on ollut hyvin pientä.

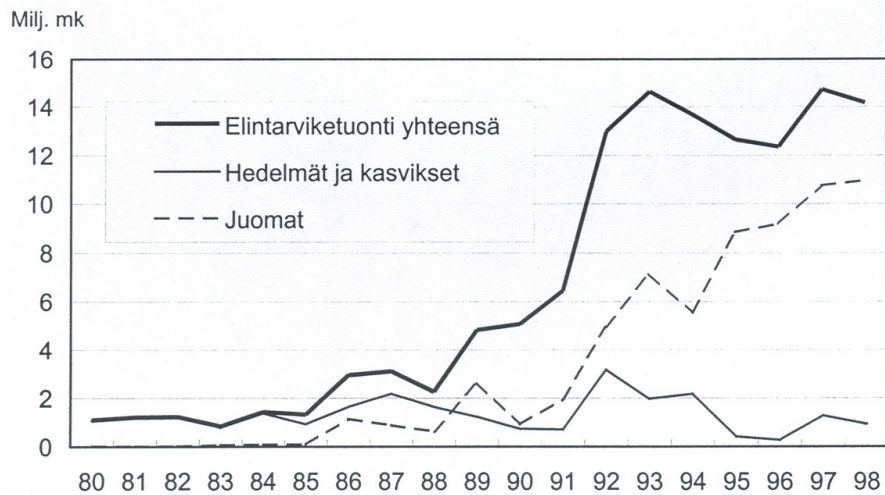
Eräänlaisena erikoisuutena Suomen ja Unkarin välisessä kaupassa voidaan pitää tuotekategoriaa kahvi, tee kaakao ja mausteet sekä niistä valmistetut tuotteet (SITC 07). Tuoteryhmässä on tarkasteluajanjaksona ollut lähinnä mausteiden, kuten pippurin, tuontia Suomeen ja suklaatuotteiden vientiä Unkariin.



Kuvio 6 Mausteiden ja suklaatuotteiden (SITC 07) tuonti ja vienti Suomen Unkarin kaupassa vuosina 1980-1998 (Tullihallitus).

Kaupassa Tšekin tasavallan kanssa alkoholijuomat vahvoilla

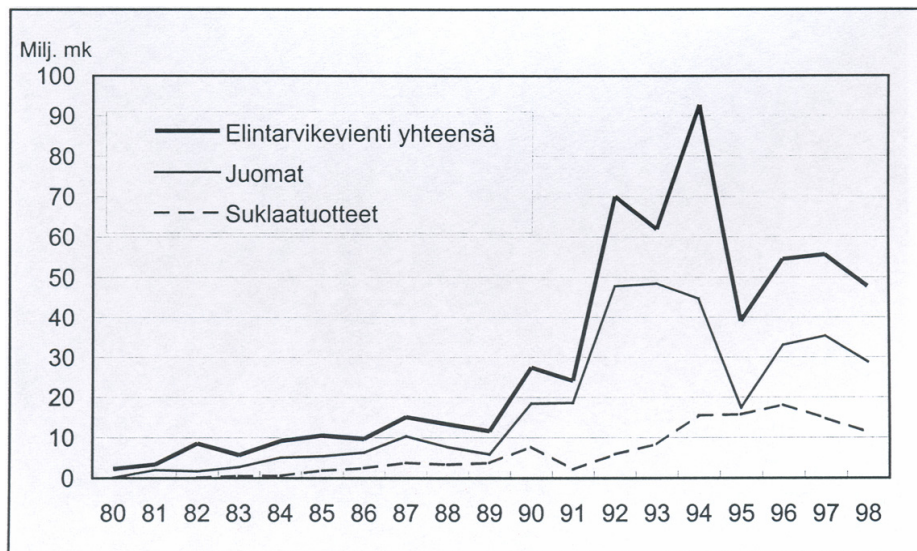
Suomen ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan välillä käyty elintarvikekauppa on ollut varsin vähäistä ja yksipuolista. Elintarvikkeiden ja juomien tuonti ajanjaksona 1980-1998 nousi korkeimmillaan 15 miljoonaan markkaan. Valtaosa, parhaimmillaan kolme neljäsosaa, tuonnista on ollut kuuluisaa Tšekkiläistä olutta. Oluen tuonti alkoi jo 1980-luvun lopulla, mutta varsinaisesti tuonti alkoi kasvaa vuodesta 1992, kun oluen tuontia Suomeen alettiin yleisemminkin vapauttaa. 1990-luvun lopulla oluttuonnin arvo Tšekin tasavallasta oli noin 10 miljoonaa markkaa. Se oli noin neljännes koko oluentuonnista Suomeen.



Kuvio 7 Hedelmien ja kasvien, juomien sekä koko elintarviketuonti Tšekkoslovakiasta/Tšekin tasavallasta vuosina 1980-98 (Tullihallitus).

Elintarvikkeiden vienti Suomesta Tšekkoslovakiaan alkoi kasvaa vuoden 1989 jälkeen hyvin nopeasti. Kun koko elintarvikkeiden ja juomien vienti vuonna 1989 oli vain 10 miljoonan markan luokkaa, vienti oli vuonna 1994 jo lähes 100 miljoonaa markkaa. Viennin kasvu johtui aluksi lähes yksinomaan väkevän alkoholin viennin kasvusta. 1990-luvun alkuvuosien jälkeen alkoi myös suklaan ja suklaatuotteiden viennin kasvu.

Elintarvikeviennissä Tšekin tasavaltaan on nähtävissä hieman samanlainen ura kuin vastaavassa viennissä Puolaan ja Unkariin. Pudotus 1990-luvun puolivälissä ei kuitenkaan ole ollut yhtä suuri, koska alkoholin ja erityisesti votkan vienti on jatkunut kohtalaisen hyvin.



Kuvio 8 Juomien, suklaatuotteiden ja koko elintarvikevienti Suomesta Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan vuosina 1980-1998 (Tullihallitus).

1.3 Tuotekohtainen elintarvikekauppa Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kanssa vuosina 1989 ja 1998

Edellisissä luvuissa kävi ilmi, että elintarvikekaupan rakenteessa Suomen ja Puolan, Unkari ja Tšekin tasavallan välisessä voi tapahtua hyvinkin nopeita muutoksia. Kauppa voi tuoteryhmästä riippuen kasvaa tai supistua. Toisaalta – kuten edellä todettiin – Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia/Tšekki siirtyivät sosialistisesta järjestelmästä markkinatalouteen vuoden 1989 jälkeen. Sen vuoksi on mielenkiintoista tarkastella aina hyödyketasolla saakka, onko tuonnin tai viennin rakenteessa tapahtunut kuluneena aikana merkittäviä muutoksia.

2.3.1 Elintarviketuotteiden tuonti ja vienti Puolan kaupassa vuosina 1989 ja 1998

Puola on tuotantoresursseiltaan Euroopan suurimpia maatalousmaita ja potentiaaliset Puolan markkinat ovat väestömäärän puolesta eurooppalaisittain suuret. Puola sijaitsee Suomen tavoin Itämeren talousalueella ja näin ollen maantieteelliset edellytykset kaupan kasvulle Suomen ja Puolan välillä ovat hyvät.

Edellä kuvattu kaupan historia vuosilta 1980-1998 kuitenkin osoittaa, että elintarvikekauppa on eräitä jaksoja lukuun ottamatta ollut suhteellisen vähäistä. Puolan siirtyminen markkinatalouden piiriin vuoden 1989 jälkeen on kuitenkin vaikuttanut Suomen ja Puolan välisen elintarvikekaupan kehitykseen varsin paljon, jopa enemmän kuin mitä on tapahtunut Unkarin tai Tšekin tasavallan tapauksessa. Muutokset ja vaihtelut ovat olleet paljon suurempia viennissä kuin tuonnissa. Tuonti on kehittynyt vuosien 1989 ja 1998 välillä suhteellisen vakaasti.

Markkoissa vuoden 1998 tuonti oli lähes kaksinkertainen vuoteen 1989 verrattuna, 60,1 miljoonaa markkaa vuonna 1998, kun rehuja ja jätetuotteita (CN 23) ei oteta lukuun, ja vastaavasti 34,8 miljoonaa markkaa vuonna 1989.

Taulukko 3. Elintarviketuonnin rakenne Puolan kaupassa vuosina 1989 ja 1998

CN-nimike	Tuoteryhmä	Tuonti 1989		Tuonti 1997	
		Milj. mk	%	Milj. mk	%
01	Elävät eläimet	1,5	4,3	0,0	0,0
07	Kasvikset sekä syöt.juuret	2,4	6,9	11,0	18,3
08	Syötävät hedelmät ja pähkinät	23,9	68,7	39,3	65,4
09	Kahvi,tee,matee,mausteet	0,1	0,3	0,0	0,0
10	Vilja	0,0	0,0	0,1	0,2
12	Öljysiemenet ja -hedelmät	0,0	0,0	2,1	3,5
16	Tuotteet lihasta, kalasta yms.	3,2	9,2	0	0,0
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	3,7	10,6	1,2	2,0
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	0,0	0,0	2,3	3,8
20	Tuotteet kasviksista, hedelmistä jne	00,0	0,0	3,8	6,3
22	Juomat, etyylialkoholi, etikka	0,0	0,0	0,3	0,5
	Yhteensä	34,8	100,0	60,1	100,0

Lähde: Tullihallitus

Elintarviketuonnin perusrakenne ei ole juurikaan muuttunut vuosien 1989 ja 1998 välillä. Valtaosa, 75,6 prosenttia vuonna 1989 ja 83,7 prosenttia vuonna 1998, tuonnista oli luettavissa kategorioihin kasvikset yms. (CN 07) sekä hedelmät yms. (CN 08). Vuonna 1989 merkittävätkö osuus oli myös sokerivalmisteilla (CN 17) ja ryhmällä tuotteet lihasta, kalasta yms. (CN 16).

Vuonna 1998 hedelmien ja kasvien lisäksi merkittävämpää tuontia Puolasta oli nimikkeessä tuotteet kasviksista, hedelmistä yms. (CN 20) sekä ryhmässä kaakao ja kaakaovalmisteet (CN 18) ja öljysiemenet ja –hedelmät (CN 12).

Tärkeimmät elintarviketuotteet tuonnissa Puolasta vuosina 1989 ja 1998

Edellä (Taulukko 3) kävi ilmi, että elintarviketuonnissa Puolasta suurin tuoter ryhmä oli sekä vuonna 1989 että 1998 syötävät hedelmät ja pähkinät. Tämän ryhmän tuonti Puolasta jakautuu lähinnä kahdenlaisiin tuotteisiin, syötäviin omenoisiin ja toisaalta erilaisiin pakastettuihin marjoihin. Itse asiassa Puola on suomalaisen marjanjalostuksen tärkein ulkomainen raaka-ainelähde. Puolasta tulevasta elintarviketuonnista kuului sekä vuonna 1989 että vuonna 1998 yli puolet (55-56 %) marjaraaka-aineeseen. Marjaraaka-aine oli valtaosaltaan mansikkaa, vadelmaa sekä musta- ja punaherukkaa. Jäädetyt kasvikset menivät pakaste- ja einesteollisuuden käyttöön.

Vuoden 1989 elintarviketuonnin muista yksittäisistä tuotteista voidaan mainita vielä sokerivalmisteiden kategoriaan luettu melassi, eräät kalavalmisteet sekä hevoset, jotka tuotiin elävät eläimet kategoriassa (CN 01).

Vuoden 1998 tuonnissa ei enää ollut mukana edellisessä kappaleessa mainittuja kalavalmisteita ja eläviä eläimiä. Sen sijaan melassia tuotiin jonkin verran ja uusina tuoteryhminä voidaan mainita suklaa ja omenamehu.

Suomen elintarvikevienti Puolaan vuosina 1989 ja 1998

Jos ei elintarvikkeiden tuonti Puolasta ollut vuosina 1989 ja 1998 kovin suurta, 35 ja 60 miljoonaa markkaa, niin vienti oli näinä vuosina vieläkin vähäisempää, alle 20 miljoonaa markkaa. 1990-luvun puolivälissä vieni oli korkeimmillaan jo lähes 300 miljoonaa markkaa.

Taulukko 4. Elintarvikeviennin rakenne Puolan kaupassa vuosina 1989 ja 1997

CN-nimike	Tuoteryhmä	Vienti 1989		Vienti 1998	
		Milj. mk	%	Milj. mk	%
02	Liha ja muut syötävät eläim.	0	0,0	0,5	3,4
04	Meijerituotteet, munat, hunaja	9,7	51,1	0	0,0
10	Vilja	6,2	32,6	0	0,0
11	Myllyteollisuustuotteet	0	0,0	0,2	1,4
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	0	0,0	0,1	0,7
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	0,6	3,2	9,3	62,8
20	Tuotteet kasviksista ja hedelmistä	0	0,0	0,3	2,0
21	Erinäiset elintarvikevalmisteet	0	0,0	0,6	4,1
22	Juomat, etyylialkoholi, etikka	2,5	13,2	3,8	25,7
Yhteensä		19,0	100,0	14,8	100,0

Lähde: Tullihallitus

Viennin rakenne poikkeaa vuosina 1989 ja 1998 huomattavasti toisistaan. Vuonna 1989 vienti koostui valtaosaltaan puhtaista maataloustuotteista, voista ja ohrasta. Niiden yhteinen osuus koko elintarvikeviennistä oli lähes 85 prosenttia. Muu vienti koostui vuonna 1989 votkasta ja suklaatuotteista.

Vuoden 1998 viennissä suklaatuotteiden asema oli huomattavasti vahvistunut; osuus viennistä oli yli 60 prosenttia, vaikka suklaankin viennin osalta tapahtui pientä laskua vuodesta 1997. Votkan osuus oli vuonna 1998 noin 25 prosenttia. Suomen elintarvikevienti Puolaan oli vuonna 1998 lähes 90 prosenttisesti suklaata ja votkaa. Pieniä määriä vietiin myös mehuja, lihaa, vehnäjauhoja sekä ryhmään erinäiset elintarvikkeet (CN 21) kuuluvia tuotteita.

Elintarvikeviennin suurten mullistusten jaksona, vuosina 1989-1998, vienti Puolaan oli muuttunut perinteisistä maataloustuotteista hieman pidemmälle jalostetuiksi elintarviketeollisuuden valmisteiksi. Leimaavaa Suomen elintarvikeviennille Puolaan oli kuitenkin 1990-luvun lopulla viennin jatkuva supistuminen. Vuonna 1998 elintarvikevienti oli vain noin 15 miljoonaa markkaa, mikä on vähemmän kuin vuonna 1989 (19 miljoonaa markkaa).

2.3.2 Elintarvikkeiden tuonti ja vienti Unkarin kaupassa vuosina 1989 ja 1998

Tarkastelluista kolmesta maasta, Puolasta, Unkarista ja Tšekin tasavallasta, Unkarin kanssa käyty kauppa on muuttunut aikavälillä 1989-1998 vähiten. Elintarvikkeiden ja juomien tuonti on pysynyt 50-70 miljoonan markan tasolla vuodessa. Elintarvikkeiden vienti Suomesta Unkariin on puolestaan ollut erittäin vähäistä paria tilapäistä nousua 1990-luvun alkupuolella lukuun ottamatta.

Perinteiset tuoteryhmät vahvoilla tuonnissa Unkarista

Elintarvikkeiden tuonti Unkarista on säilynyt pitkään varsin perinteisissä tuoteryhmissä. Kasvisten ja syötävien hedelmien yhteinen osuus on ollut tuonnissa varsin keskeinen, 51 prosenttia vuonna 1989 ja 59 prosenttia vuonna 1998. Näiden kahden kategorian suhde on kuluneena ajanjaksona tosin muuttunut siten, että hedelmien osuus on supistunut ja kasvisten osuus noussut. Tuonnissa Unkarista on aivan viime vuosina ollut kolmannes pakaste- tai einesjalostuksen tuomia kasviksia, erilaisia vihanneksia, herneitä, sokerimaissia jne.

Kolmas vakiintunut, ja itse asiassa osuuttaan lisännyt tuntikategoria on juomat, etyylialkoholi ja etikka (CN 22). Juomien, lähinnä siis viinin tuonti on yli kaksinkertaistunut vajaan kymmenen vuoden aikana. Muita perinteisiin tuntituotteisiin kuuluvia ryhmiä ovat luonnonhunaja (CN 0409) sekä öljysienet ja -hedelmät (CN 12), johon kuuluva tuonti koostuu lähinnä auringonkukansiemenistä.

Taulukko 5. Elintarviketuonnin rakenne Unkarin kaupassa vuosina 1989 ja 1998

CN-nimike	Tuoteryhmä	Tuonti 1989		Tuonti 1998	
		Milj.mk	%	Milj.mk	%
01	Elävät eläimet	0,8	1,1	0	0,0
02	Liha ja muut syötävät eläim.	0	0,0	0,1	0,1
04	Meijerituotteet, munat, hunaja	1,0	1,3	5,1	7,1
07	Kasvikset sekä syöt.juuret yms.	11,7	15,7	23,5	32,5
08	Syötävät hedelmät ja pähkinät	26,1	35,0	18,8	26,0
09	Kahvi,tee,mate ja mausteet	0,8	1,1	0,2	0,3
10	Vilja	11,8	16,0	0	0,0
12	Öljysiemenet ja -hedelmät	5,1	6,9	6,1	8,4
16	Tuotteet lihasta, kalasta yms.	0	0,0	0,2	0,3
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	3,1	4,2	0	0,0
20	Tuotteet kasviksista, hedelm. yms	6,6	8,9	0,6	0,8
21	Erinäiset elintarvikevalmisteet	0,7	0,9	1,5	2,1
22	Juomat, etyylialkoholi, etikka	6,8	9,2	16,2	22,4
	Yhteensä	74,5	100,0	72,3	100,0

Tuonnin tärkeimmät tuotteet

Edellä jo todettiin, että perinteisesti tärkeitä tuontituotteita ovat olleet luonnonhunaja, auringonkukansiemenet ja erilaiset vihannekset. Hedelmistä on paikallaan mainita erikseen vesimeloni ja luumu. Hedelmien suurin tuoteryhmä on kumpanakin tarkasteluvuonna ollut kuitenkin omenat.

Erilaisilla viineillä on aina ollut tärkeä osa tuonnissa Unkarista. Vuonna 1989 viinien tuonti oli 6,5 miljoonaa markkaa ja vuonna 1998 14,7 miljoonaa markkaa.

Vuonna 1989 tuotiin merkittäviä määriä (yhteensä 6,6 miljoonaa markkaa) säilöttyjä kasviksia ja hedelmiä, erityisesti säilöttyjä tomaatteja. Myös vehnän tuonti oli merkittävä (11,7 miljoonaa markkaa). Erikoisuutena voidaan mainita myös mausteiden, ensisijaisesti pippurin, tuonti sekä vuonna 1989 että 1998.

Elintarvikevienti Unkariin todella vähäistä vuosina 1989 ja 1998

Suomen elintarvikevientiä Unkariin luonnehtii satunnaisuus ja vähäisyys. Vuosina 1989 ja 1998 elintarvikevienti oli kaikkiaan vain pari miljoonaa markkaa. Vuonna 1998 elintarvikevienti oli itse asiassa 1,3 miljoonaa markkaa. Siitä kaksi kolmasosaa oli votkaa. Votkan lisäksi vietiin jonkin verran suklaata, sianlihaa ja kalaa.

Vuosina 1993 ja 1994 elintarvikevienti Unkariin yli 20-30 miljoonaan markkaan. Muutoin Suomen elintarvikevienti Unkariin on vaihdellut muutamien miljoonien markan tasolla. Viennin vähäisyyden vuoksi viennin rakenteen kehityksestä ei juuri kannata puhua. Yksittäisillä kaupoilla ja yhteyksillä on ollut viennin rakenteeseen ratkaiseva vaikutus.

2.3.3 Elintarviketuotteiden tuonti ja vienti Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa käydyssä kaupassa vuosina 1989 ja 1998

Yleispiirteiltään Suomen elintarvikekauppa Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa on ollut hyvin samanlaista kuin kauppa Puolan kanssa. Kauppa oli 1980-luvulla sekä viennin että tuonnin osalta varsin vähäistä, viennissä 10 miljoonan markan luokkaa vuodessa ja vastaavasti tuonnissa vain miljoonan pari. 1990-luvun alkuvuosina vienti kasvoi voimakkaasti ja tuontikin selvästi. Vuosikymmenen puolen välin jälkeen vienti putosi puoleen mutta ei kuitenkaan romahtanut aivan pohjalle kuten Puolan kaupassa.

Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kauppalukuihin vaikuttaa myös Tšekkoslovakian jakaantuminen Tšekin tasavaltaan ja Slovakiaan vuonna 1993. Elintarvikekauppa Suomen ja Slovakian välillä on erittäin vähäistä, vain 4-5 prosenttia Tšekin tasavallan ja Slovakian yhteen lasketusta elintarvikekaupasta Suomen kanssa. Slovakian vientiä tai tuontia ei kuitenkaan pysty erottamaan Tšekkoslovakian kanssa käydyin kaupan luvuista, joten kauppaluvut ennen ja jälkeen maiden eroamisen eivät ole täsmälleen vertailukelpoisia, vaikkakin antavat hyvän kuvan kehityksen suunnasta ja kaupan tasosta.

Suomen elintarviketuonti Tšekkoslovakiasta/Tšekin tasavallasta valtaosaltaan olutta

Elintarvikkeiden ja juomien tuonti Tšekkoslovakiasta oli vuonna 1989 4,7 miljoonaa markkaa. Tuonti Tšekin tasavallasta oli puolestaan vuonna 1998 14,3 miljoonaa markkaa eli kolme kertaa vuoden 1989 tuontia suurempaa.

Tšekki on maailmankuulu oluensa korkeasta laadusta, ja tämä näkyy hyvin myös kaupassa Suomen kanssa. Oluen osuus koko elintarviketuonnista oli vuonna 1989 55 prosenttia ja vuonna 1998 jo lähes 68 prosenttia. Tuonnin kasvu perustuu siten lähes kokonaan oluen tuonnin kasvuun, joka vauhdittui, kun ulkomaisten oluiden tuontia Suomeen alettiin vapauttaa vuoden 1991 jälkeen. Oluen lisäksi Tšekin tasavallasta tuodaan Suomeen hieman viiniä, suklaata, lähinnä konvehteja, sekä sokerimakeisia. Vuonna 1998 tuotiin myös oluen valmistukseen käytettyjä humalantähkiä.

Taulukko 6. Elintarviketuonnin rakenne Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa käydyssä kaupassa vuosina 1989 ja 1998

CN-nimike	Tuoteryhmä	Tuonti 1989		Tuonti 1998	
		Milj.mk	%	Milj.mk	%
08	Syötävät hedelmät ja pähkinät	1,2	25,5	0,1	0,7
12	Öljysiemenet ja -hedelmät	0	0,0	0,9	6,3
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	0	0,0	0,9	6,3
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	0,9	19,1	1,3	9,1
19	Leipomatuotteet	0	0,0	0,1	0,7
22	Juomat, etyylialkoholi, etikka	2,6	55,3	11,0	76,9
	Yhteensä	4,7	100,0	14,3	100,0

Suomalaisen votkan vienti vallannut Tšekin tasavallan markkinoita

Suomalaisten elintarvikkeiden ja juomien vienti Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan kasvoi huomattavan nopeasti maan siirtyessä markkinatalouteen. Vakaasti 10 miljoonan markan tuntumassa pysytellyt vienti nousi vuodesta 1989 vuoteen 1994 mennessä yli 90 miljoonaan markkaan. Suurin osa viennin kasvusta perustui nopeasti laajentuneisiin votkan ja muun väkevän alkoholin vientimarkkinoihin Tšekkoslovakiassa/Tšekin tasavallassa.

Votkan viennin osuus elintarvikeviennissä Tšekkoslovakiaan oli suuri jo vuonna 1989, jolloin kokonaisvientä oli vain hieman yli 10 miljoonaa markkaa. Votkan osuus oli tästä yli 50 prosenttia. Vuonna 1998 votkan vienti Tšekin tasavaltaan oli neli-viisinkertainen vuoteen 1989 verrattuna, vaikka vienti olikin hieman taantunut 1990-luvun alkuvuosien huipusta. Alkoholi-juomien osuus vuonna 1998 Suomen koko elintarvikeviennistä Tšekin tasavaltaan oli yli 60 prosenttia..

Suomen viennissä Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan on votkan lisäksi mainittava suklaa ja makeiset sekä keksit. Suklaan osuus viennistä on vaihdellut 25-30 prosentin tuntumassa. Makeisten ja keksien osuus on ollut vähäinen vaikka kuitenkin merkillepantava. Vuonna 1998 vietiin Suomesta Tšekin tasavaltaan myös hieman sianlihaa ja kananmunia.

Kuten edellä on käynyt ilmi, Kaupassa Tšekkoslovakian/Tšekin kanssa 1990-luvun alkuvuosina koettiin myös liha- ja maitotuotteissa pieni

Taulukko 7. Elintarvikeviennin rakenne kaupassa Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan kanssa vuosina 1989 ja 1998

CN-nimike	Tuoteryhmä	Vienti 1989		Vienti 1997	
		Milj.mk	%	Milj.mk	%
02	Liha ja muut syötävät eläim.	0	0,0	2,0	4,2
04	Meijerituotteet, munat, hunaja	0	0,0	0,3	0,6
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	0,7	6,1	0,6	1,3
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	3,7	32,2	11,2	23,6
19	Leipomatuotteet	1,2	10,4	0,4	0,8
21	Erinäiset elintarvikkeet	0	0,0	4,2	8,8
22	Juomat, etyylialkoholi, etikka	5,9	51,3	28,8	60,6
	Yhteensä	11,5	100,0	58,2	100,0

Lähde: Tullihallitus

vientibuumi, kuten Puolan kaupassakin. Mittasuhteiltaan tämä ohimennyt buumi oli kuitenkin selvästi vastaavaa Puolan kauppaa pienempi.

2.4. Kaupan kehitykseen ja vaihteluun vaikuttaneita tekijöitä

Erityisesti Puola ja Unkari ovat Suomen näkökulmasta suuria maatalousmaita ja potentiaalisia elintarvikkeiden viejiä. Puola on lisäksi väestöltään suuri eurooppalainen kansakunta, jonka elintarvikkeiden kulutus ja kysyntä on luonnostaan suurta. Puola on myös hyvien kulkuyhteyksien päässä Suomesta. Näistä tekijöistä huolimatta elintarvikekauppa Suomen ja tarkasteltavien maiden välillä on pysynyt suhteellisen vähäisenä. Toisaalta kaupan kehitystä on viimeisen kymmenen vuoden aikana leimannut suuret vaihtelut, nousut ja laskut. Syyt kauppavaihdon osittaiseen kehittymättömyyteen sekä toisaalta satunnaisuuteen ja vaihtelevuuteen ovat ilmeiset. Perimmäiset syyt lienevät niissä taloudellisissa ja kauppapoliittisissa järjestelmissä ja instituutioissa, jotka näissä maissa ovat olleet voimassa ja ohjannet sekä talouden että kaupan kehitystä.

Talous- ja kauppajärjestelmän merkitys ensisijainen

Keskisen Itä-Euroopan maat jäivät toisen maailmansodan loppuselvittelyissä sosialistisen talousjärjestelmän piiriin. Maat olivat hyvin valtiokeskeisiä ja esimerkiksi ulkomaankauppa oli valtion monopoliyhtiöiden hallinnassa. Sosialististen maiden keskinäistä kauppaa ohjasi vuonna 1949 perustettu Taloudellisen vuorovaikutuksen ja yhteistyön järjestö SEV, joka pyrki lisäämään sosialististen maiden välistä taloudellista integraatiota.

Suomen pyrkiessä noudattamaan myös poliittisesti tasapainotettua kauppapolitiikkaa solmittiin 1970-luvun puolivälissä ns. KEVSOS-sopimukset eurooppalaisten SEV-maiden kanssa. Kuten edellä on käynyt ilmi, vapaakauppaluonteestaan huolimatta, tehdyillä kauppasopimuksilla ei ollut juuri mitään vaikutusta Suomen ja tarkasteltujen maiden väliseen elintarvikekauppaan. Elintarvikekauppa pysyi pääsääntöisesti hyvin vähäisenä. Merkittävintä kauppaa oli eräiden Suomessa vähän tuotettujen tuotteiden tuonti Unkarista. Sen lisäksi viennissä oli 1980-luvulla eräitä yksittäisiä suurehkoja vientieräitä, joiden toteutuminen johtui lähinnä Suomen maatalouden ylijäämistä ja maatalouspoliitti-

sesta vientitarpeesta. Eräitä vilja-, liha- ja maitotuoteylijäämääriä sijoitettiin myös itäisen Keski-Euroopan maihin.

Vuoden 1989 syksyllä sosialistinen talousjärjestelmä alkoi itäisen Keski-Euroopan maissa sortua, ja tässä yhteydessä myös Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia alkoivat siirtyä markkinatalouteen. Siirtymisen seurauksena alkoi elintarvikekaupassa Suomen ja näiden maiden välillä tapahtua. Kuten edellä kävi ilmi, kauppavaihdossa on tapahtunut sekä nousua että laskua, ja myös merkittäviä muutoksia kaupan tuoterakenteessa.

Oma huomioon otettava poliittinen muutos tarkasteluperiodilla oli Tšekkoslovakian hajoaminen kahdeksi valtioksi, Tšekin tasavallaksi ja Slovakiaksi vuoden 1993 alusta. Muutoksella ei Suomen kaupan kannalta kuitenkaan ollut kovin suurta vaikutusta, koska Slovakian kanssa käyty elintarvikekauppa on jäänyt vähäiseksi. Kysymys on lähinnä ongelmallinen tilastoinnin suhteen, koska Slovakian osuutta Tšekkoslovakian kaupasta on mahdoton erottaa ennen maan hajoamista.

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kauppapoliittiset ratkaisut 1990-luvulla

Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian irtautuminen sosialistisesta talousjärjestelmästä alkoi vuoden 1989 lopulla. Sosialististen maiden taloudellinen yhteistyöjärjestö SEV romahti vuonna 1991. Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia pyrkivät nopeasti luomaan kaupalliset suhteet länteen ja pääsemään mukaan läntisen Euroopan taloudelliseen integraatioon. Maat solmivat ns. Eurooppa-sopimukset Euroopan yhteisöjen kanssa joulukuussa 1991. Eurooppa-sopimukseen liittyvä kauppapoliittinen osa tuli voimaan seuraavana vuonna. Sopimukseen liittyi epäsymmetrinen siirtymäaika kaupan vapauttamiselle, epäsymmetrinen siinä mielessä, että Euroopan yhteisöjen maata vapauttivat teollisuustuotteiden tuonnin ns. Visegard-maista välittömästi ja nämä maat puolestaan tuonnin Euroopan yhteisöjen maista siirtymäajan jälkeen.

Suurimpia kauppapoliittisia vaikutustekijöitä ovat olleet maiden ratkaisut GATTin Uruguayn kierroksen yhteydessä sekä maiden pyrkiminen Euroopan unionin jäsenmaiksi.

Tarkasteltavien maiden kansainvälisiin kauppapoliittisiin ratkaisuihin paneudutaan yksityiskohtaisemmin luvussa 4, mutta tässä yhteydessä voidaan kiinnittää huomio Eurooppa-sopimusten ja GATT-sidontojen vaikutuksiin. Huolimatta Eurooppa-sopimukseen liittyvistä, elintarvikkeita koskevista vapaakauppasopimuksista Suomen KEVSOS-etu ei tästä syystä ehtinyt ennen Suomen EU-jäsenyyttä juurikaan heiketä. Myöskään Itä- ja Keski-Euroopan maiden solmimilla CEFTA-sopimuksilla, jotka vapauttivat niiden keskinäistä kauppaa, eikä myöskään kyseisten maiden EFTA-vapaakauppasopimuksilla, joihin Suomenkin KEVSOS-sopimukset sopeutettiin, ollut sanottavaa vaikutusta ennen vuotta 1995. Olennainen KEVSOS-etu säilyi siten aina Suomen EU-jäsenyyteen saakka, eli vuoden 1994 loppuun.

Vuoden 1995 alusta tuli voimaan myös GATT:in Uruguayn kierroksen päätökset, joiden mukaisesti eri maat joutuivat luopumaan elintarvikekaupan kiintiöihin perustuvasta säätelystä, ja korvaamaan kiintiöt tuontisäätelyn osalta tulleilla. Näin ollen ao. maat sovelsivat myös Suomen vientiin elintarviketuonnille asetettuja tulleja vuodesta 1995 alkaen. Puolan viennissä, jossa kasvu 1990-luvun alkuvuosina oli huimaa, tullien vaikutus näkyy dramaattisesti. Liha-, maito- ja viljatuotteiden vienti pysähtyi parissa vuodessa pääosin kuin ”seinään”.

Tuonti Puolasta, Unkarista ja Tšekin tasavallasta on kehittynyt ja kasvanut huomattavasti vientiä tasaisemmin ja ilman suuria pudotuksia. Tuonnin kehitykseen on eniten vaikuttanut Suomessa kasvikiin, hedelmiin ja marjoihin kohdistunut kysynnän kasvu sekä oluen tuonnin osalta tuontipolitiikan liberalisoituminen 1990-luvun alussa.

Suomalaisten elintarvikeyritysten vaikutus

Tuonnin ja viennin pysyessä Suomen elintarvikekaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kanssa suhteellisen pienenä nousee eräiden tuontia ja vientiä harjoittavien yritysten vaikutus tavallista merkittävämmäksi. Vilja-, liha- ja maitotuotteissa keskeisiä viejiä ovat perinteisesti olleet viljassa Valtion viljavaraosto, nykyisin Avena, osuusteurastamoyritykset lihassa ja Valio maitotuotteissa. Näissä tuotteissa ei Puolassa, Unkarissa ja Tšekin tasavallassa ole kuitenkaan pystytty valtaamaan pysyviä markkinoita.

Suklaassa ja makeisissa on Fazer saanut hyvän jalansijan Puolan ja Tšekin markkinoilta. Puolaan menevä suklaavienti supistui 1990-luvun puolivälin

jälkeen kuten useimmat muutkin vientituoteryhmät. Fazerin vuonna 1994 suorittaman etabloitumisen tukemana suklaavienti on alkanut uudelleen nousta. Tšekin tasavallan markkinoilla suklaavienti on lähinnä vakiinnuttanut asemansa. Tšekin markkinoille suklaatuotteita vie Fazerin lisäksi Panda

Toinen merkittävä markkinoita vallannut vientituote on ollut Primalco Oy:n valmistama votka. Erityisesti vienti Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan markkinoille on ollut menestys. Viennin taso Tšekin tasavaltaan näyttäisi vakiintuvan. Primalco vie vodkaa myös vähän pienemmässä mittakaavassa Puolaan. Primalcolla on myös tuotantoa Puolan markkinoilla.

Tuonnissa huomattavimpia suomalaisia tuojayrityksiä on ollut Saarioinen Oy, jonka marja- ja vihannesraaka-aineen tuonti kattaa hyvin suuren osan koko elintarviketuonnista Puolasta Suomeen.

Puolaan investoineita suomalaisia elintarvikeyrityksiä ovat Fazer Oy, Raisio Yhtymä, Primalco Oy ja Huhtamäki Leaf Oy ja Lännen Tehtaat Oy. Leaf on pyrkinyt kattamaan koko Euroopan markkinat makeisillaan ja purukumi-tuotteillaan. Näin ollen Leafin tuotteita löytyy kaikkien tarkasteltavina olevien maiden vähittäiskaupasta. Keväällä 1999 Huhtamäki myi Leaf Oy:n hollantilaiselle CSM-yhtiölle, joten siltä osin suomalaisten yritysten edustautuminen Puolan markkinoille supistui.

Suomen maatalouspolitiikan vaikutus ja elintarvikeyritysten kansainvälistyminen

Suomen maatalouspolitiikkaan kuului pitkään tuotannon ylijäämäerien sijoittaminen kansainväliseen kauppaan. Näiltä osin ei ollut kyse aktiivisesta pyrkimyksestä vientimarkkinoille, vaan kotimarkkinahintojen vakauttamisesta kotimaisen kulutuksen ylittävän tuotannon viennillä.

Ylijäämäerien sijoittaminen näkyi selvimmin 1980-luvun kaupassa Suomen ja tarkasteltujen maiden välisessä kaupassa. Elintarvikekaupan kansainvälistyessä ja Suomen liittyttyä Euroopan unioniin elintarvikeyritysten vientitarve on yleisemminkin kasvamassa. Tämä johtuu jo yksin siitä, että EU-jäsenyyden seurauksena tuonti Suomeen vähitellen kasvaa. Tätä taustaa vasten Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta tulevat yhä kiinnostavammiksi vientikohteiksi. Kehitys tähän suuntaan vain vahvistuu, jos maat seuraavan 5-6 vuoden kuluessa liittyvät Euroopan unionin jäsenmaiksi, eli kaikilta osin Suomen kanssa yhteisten kauppapolitiittisten pelisääntöjen piiriin ja samoilta sisämarkkinoille.

3. PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKin TASAVALLAN ELINTARVIKKEIDEN ULKOMAANKAUPPA

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan liittyessä Euroopan unionin jäseneksi ensi vuosikymmen puolivälissä tai jälkipuoliskolla, maat siirtyvät Suomen kanssa käytävässä elintarvikekaupassa yhteisten kauppapoliittisten pelisääntöjen piiriin. Siirtymäajan jälkeen elintarvikekauppa maiden välillä tulee olemaan jatkuvasti vapaata. Silloin toimitaan yhteisten sisämarkkinoiden pelisäännöillä.

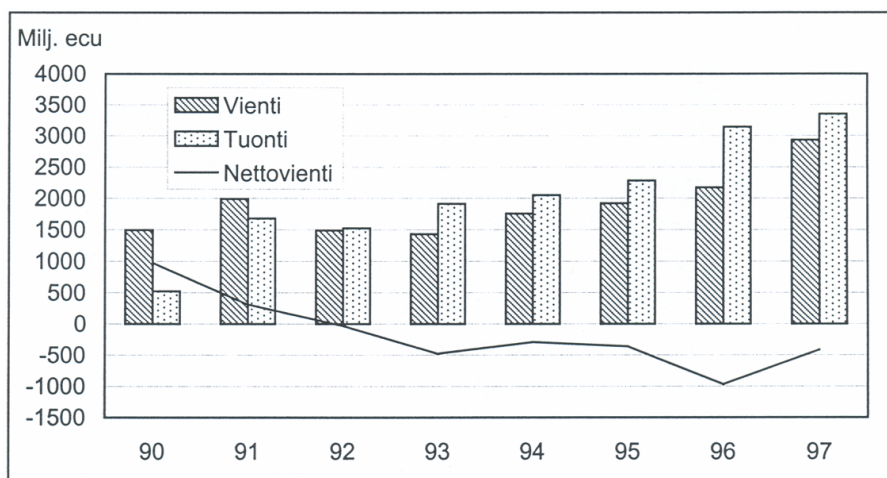
Näin ollen Puolan, Unkarin ja Tšekin elintarvikekaupassa Suomen kanssa merkitsee tulevaisuudessa enemmän se potentiaali, joka näillä mailla on kaupan lisäämiseen kuin varsinaisesti se kauppavaihto, joka tällä hetkellä on olemassa. Kaupan tulevan suuntautumisen suhteen on kuitenkin merkitystä myös niillä rakenteilla, jotka uusilla jäsenmailla on EU-maiden kanssa käytävässä kaupassa jo tällä hetkellä.

3.1 Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekaupan alueellinen rakenne 1990-luvun puolivälissä

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kaupan analyysissä ei kokonaiskuvan saamiseksi riitä pelkästään kuvaus tarkasteltavien maiden ja EU:n välisestä kaupasta. Kunkin maan elintarvikekaupassa kauppasuhteet esimerkiksi itäisiin naapurimaihin ovat erittäin tärkeitä. EU-maat ovat keskeisessä asemassa tuonnin ja viennin rakenteessa, mutta muidenkin maiden kauppasuhteilla on merkitystä.

Puolan elintarvikekauppa vahvasti alijäämäinen

Vaikka Puola on luonnonvarojen puolesta sekä taloudelliselta kehitysvaiheeltaan maatalousvaltainen maa, sen ulkomaankauppa maataloustuotteissa ja elintarvikkeissa on koko 1990-luvun ajan ollut vahvasti alijäämäinen.



Kuvio 8. Puolan elintarvike- ja maataloustuotevienti ja sekä kauppatase vuosina 1990-1997 (European Commission, 1998)

Puolan elintarvikekauppa oli siirtymäkauden alussa, vuonna 1990, selvästi ylijäämäistä, vienti suurempaa kuin tuonti. Sen jälkeen tuonti on kasvanut voimakkaasti. Itse asiassa elintarviketuonti Puolaan 6-7-kertaistui vuosina 1990-1997.

Taulukko 8. Puolan nettovienti elintarvike- ja maataloustuotteiden kaupassa eri maaryhmien kanssa vuosina 1996 ja 1997

Maaryhmä	Elintarvike ja maataloustuotteiden kauppatase, milj. USD	
	1996	1997
EU	-566	-451
Ent. Neuvostoliitto	899	1369
CEFTA	-157	-126
EFTA	-96	-117
USA	-205	-112
Muut maat	-1107	-1032
Yhteensä	-1232	-469

*CEFTA = Central European Free Trade Agreement on vuonna 1992 solmittu vapaa-kauppasopimus, joka tällä hetkellä koskee Puolaa, Unkaria, Tšekin tasavaltaa, Slovakiaa, Sloveniaa, Romaniaa ja Bulgariaa.

Lähde: Foundation of Assistance Programmes for Agriculture, 1998

Puolan vienti painottui vuonna 1997 entisen Neuvostoliiton maihin

Puolan siirtyminen markkinatalousjärjestelmään vuoden 1989 jälkeen nosti EU-maiden kanssa käytävän elintarvikekaupan aivan keskeiseksi Puolan ulkomaankaupassa. 1990-luvun alussa Puolan elintarviketuonnista tuli EU-maista yli 60 prosenttia. Samoin Puolan elintarvikeviennistä yli 60 prosenttia meni EU-maihin.

1990-luvun aikana EU-maiden osuus on tasaisesti laskenut ainakin vuoteen 1997 saakka. Puolan viennissä on entisen Neuvostoliiton alueeseen kuuluneiden maiden osuus noussut nopeasti. Vuonna 1997 entisen Neuvostoliiton alueen osuus Puolan elintarvikeviennistä oli jo 44 prosenttia eli suurempi kuin vastaava EU-maiden yhteinen osuus (39 %).

Lähes 80 prosenttia Puolan elintarvikekaupasta entisen Neuvostoliiton alueen maiden kanssa koostuu kaupasta kahden suuren maan, Venäjän ja Ukrainan, kanssa. Baltian maiden osuus vastaavasta kaupasta oli vuonna 1997 noin 7 prosenttia ja Valko-Venäjän puolestaan noin 6 prosenttia.

Puolalla on elintarvike- ja maataloustuotteiden kaupassa alijäämäinen kauppataase kaikkien muiden maaryhmien paitsi entisen Neuvostoliiton alueella sijaitsevien maiden kanssa (taulukko 8). Vienti entisen Neuvostoliiton alueelle kasvoi vuonna 1997 voimakkaasti ja vastaava kauppataaseen ylijäämä lisääntyi tuntuvasti, koska tuonti näistä maista puolaan samaan aikaan supistui.

Taulukko 9. Puolan maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden ulkomaankaupan rakenne vuosina 1996 ja 1997

Maaryhmät	Vienti				Tuonti			
	1996	1997			1996	1997		
	Milj. USD	%	Milj. USD	%	Milj. USD	%	Milj. USD	%
EU	1306	47	1279	39	1872	47	1730	46
Ent. Neuvostoliitto	1066	39	1457	44	167	4	88	2
CEFTA	81	3	150	5	238	6	276	7
EFTA	31	1	29	1	128	3	146	4
USA	60	2	75	2	265	7	188	5
Muut maat	213	8	307	9	1320	33	1339	39
Yhteensä	2757	100	3297	100	3989	100	3767	100

Lähde: Foundation of Assistance Programmes for Agriculture, 1998

Vajaan 1300 miljoonan dollarin ylijäämä entisen Neuvostoliiton maiden kanssa koostui vuonna 1997 lähinnä vientilyijäämästä Venäjän ja Ukrainan kaupassa. Kauppataseylijäämä Venäjän kanssa käydyssä elintarvikekaupassa oli vajaat 900 miljoonaa dollaria ja vastaavasti Ukrainan kaupassa noin 200 miljoonaa dollaria. Todettakoon, että Puolan vientilyijäämä elintarvikekaupassa Venäjän kanssa oli vuonna 1997 vajaat 5 miljardia markkaa, kun vastaava Suomen ylijäämä oli noin 2 miljardia markkaa.

Taulukon 9 lukujen perusteella elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden vienti Puolasta vuonna 1997 oli noin kolminkertainen Suomen koko elintarvikevientiin (noin 6 miljardia markkaa) verrattuna.

Puolan elintarviketuonnissa EU ja ryhmä Muut maat keskeisiä

Vaikka EU-maiden osuus Puolan elintarviketuonnista on hiljaksen laskenut, EU:n asema tärkeimpänä tuojana oli vuonna 1997 edelleen kiistaton. EU:n osuus Puolan elintarviketuonnista oli vuonna 1997 yhteensä 46 prosenttia.

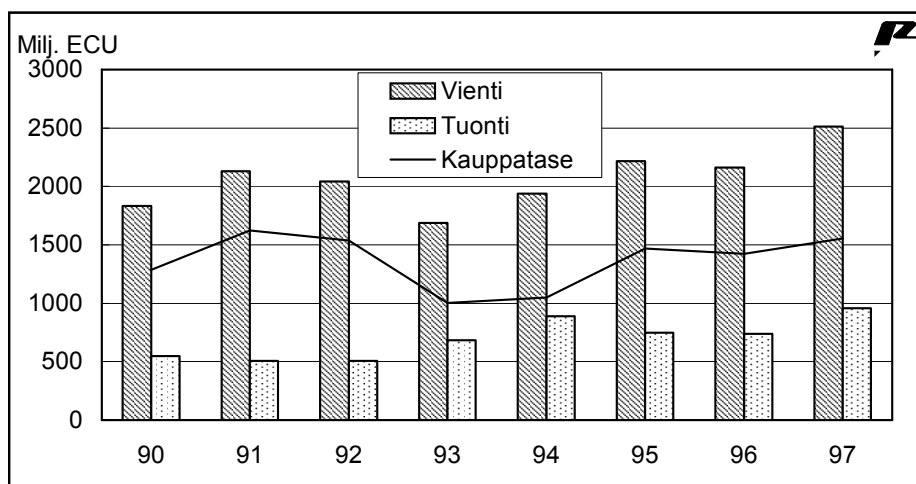
Euroopan ulkopuolisista maista Puolaan tuotiin elintarvikkeita vuonna 1997 eniten Yhdysvalloista, yhteensä 188 miljoonan dollarin edestä. Tärkeimpiä tuontihyödykkeitä USA:sta olivat tupakka, kanavalmisteet, kasviöljytuotteet ja maissi.

Toiseksi suurin tuontimaa Euroopan ulkopuolella oli Brasilia. Brasiliasta tuotiin soijaa, appelsiinimehutiivistettä, tupakkaa ja kahvia.

USA:n osuus Puolan elintarviketuonnista oli vuonna 1997 5 prosenttia ja muiden Euroopan ulkopuolisten maiden osuus puolestaan yhteensä 39 prosenttia.

Unkarille elintarvikevienti on ollut tärkeä

Unkarille markkinatalouteen siirtyminen merkitsi muun muassa ulkomaankaupan painumista alijäämäiseksi. Vuonna 1997 Unkarin kauppatase oli noin 1,8 miljardia ecua alijäämäinen eli Suomen markoissa noin 10 miljardia markkaa. Sen vuoksi oli sitäkin tärkeämpää, että maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden kauppa oli perinteiseen tapaan vahvasti ylijäämäinen, noin 1,5 miljardia ecua (European Commission, 1998).



Kuvio 9. Unkarin vienti ja tuonti sekä kauppataase maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden kaupassa vuosina 1990-1997 (European Commission, 1998).

Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden osuus Unkarin viennistä on kuitenkin alenemassa. Vuonna 1990 ko. osuus oli vielä lähes neljännes, 24 prosenttia. Vuoteen 1997 mennessä maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden osuus oli supistunut 15 prosenttiin.

Unkarin vienti koostui vuosina 1995-96 ensisijaisesti lihasta (21,4 %), kasvis- ja hedelmävalmisteista (12,0%), viljasta (10,8 %), juomista (9,2 %) sekä kasviksista ja hedelmistä (8,7 %). Tärkeimpiä tuontihyödykeryhmiä olivat eläinten rehu (21,8 %), kahvi, tee ja mausteet (9,7 %), hedelmät ja vihannekset (8,9 %), tupakka (6,5 %) sekä liha (5,7 %) (European Commission, 1998).

EU:n osuus vajaat puolet Unkarin elintarvikeviennissä ja -tuonnissa

Unkarin elintarvikevienti suuntautuu pääasiassa Eurooppaan. EU-maiden sekä Itä- ja Keski-Euroopan maiden yhteenlaskettu osuus Unkarin elintarvikeviennistä on yli 80 prosenttia (taulukko 10). Tuonnista sen sijaan varsin suuri osa tulee muista maaosista. EU:n osuus on vaihdellut 1990-luvulla 40-50 prosentin tuntumassa. Noin viidennes elintarviketuonnista tulee Latinalaisesta Amerikasta. Latinalaisesta Amerikasta Unkariin tuodaan erityisesti kotieläintuotannossa käytettäviä rehuraaka-aineita soijasta.

Taulukko 10. Eri maaryhmien osuudet Unkarin elintarvike- ja maataloustuote-
tekaupassa vuosina 1995 ja 1996

Maaryhmä	Vienti		Tuonti	
	1995 %	1996 %	1995 %	1996 %
EU-15	44,5	47,4	46,8	43,1
CEFTA	10,6	12,9	3,7	3,4
IVY*	23,5	20,0	1,2	1,6
- Venäjä	13,9	11,9	0,3	0,3
Latinalainen Amerikka	0,2	0,2	19,4	21,4
Muut maat	16,6	16,7	27,4	29,2

* IVY = Itsenäisten valtioiden yhteisö, eli entisen Neuvostoliiton alue, pl. Baltian maat.
Lähde: (European Commission, 1998)

Tšekin tasavallan elintarviketuonti ylittää viennin

Vuosina 1995-97 elintarvikkeiden tuonti Tšekin tasavaltaan oli selvästi suurempaa kuin vastaava vienti. Tuonti ylitti keskimäärin kolmanneksella vastaavan viennin.

Tšekin tasavalta sijaitsee maantieteellisesti keskellä Eurooppaa ja näin ollen elintarvikekauppa keskittyy pääasiassa Eurooppaan kuten Puolan ja Unkarinkin. Euroopan unionin osuus elintarviketuonnista Tšekin tasavaltaan oli vuosina 1995-1997 keskimäärin 53,1 prosenttia ja vastaavasti viennistä 37,4 prosenttia. EU-maiden elintarvikevienti Tšekin tasavaltaan oli tarkasteltuina vuosina hieman yli kaksinkertainen vastaavaan tuontiin verrattuna.

Taulukko 11. Tšekin tasavallan elintarvikekauppa eri maaryhmien kanssa vuosina 1995-97 keskimäärin

Maaryhmä	Tuonti		Vienti	
	Milj. korunaa	%	Milj. korunaa	%
EU-15	28948	53,1	13522	37,4
Slovakia	5237	9,6	8992	24,9
CEFTA	3840	7,0	3073	8,5
Muut Keski- ja Itä-Euroopan maat	290	0,5	684	1,9
IVY	212	0,4	4738	13,1
NAFTA*	2600	4,8	375	1,0
Muut maat	13395	24,6	4788	13,2
Koko maailma	54522	100,0	36172	100,0

NAFTA = North American Free Trade Agreement, johon kuuluvat Yhdysvallat, Kanada ja Meksiko

Lähde: European Commission, 1998

Tšekin tasavallan elintarvikekauppa Slovakian kanssa on maiden erkaantumisesta huolimatta verrattain suurta, sekä tullionionin jatkumisen vuoksi. Tšekin tasavallan elintarvikeviennistä neljännes menee Slovakiaan. Viennissä ovat myös muut Keski- ja Itä-Euroopan maat vahvasti kuvassa mukana.

Tšekin tasavallan elintarvikeviennistä huomattava osa suuntautuu entisen Neuvostoliiton maihin. Ns. IVY-maiden osuus Tšekin tasavallan elintarvikeviennistä oli vuosina 1995-97 keskimäärin 13,1 prosenttia. Tšekin tasavallan elintarvikeviennissä suurin tuotekategoria muodostui meijerituotteista. Seuraavina olivat juomat, erityisesti olut, sekä öljysiemenet.

Tuontialueista oli tarkasteltuna ajanjaksona EU-maiden ohella suurin ryhmä Muut maat. Tämä johtui mm. trooppisten hedelmien, kaakaon ja kahvin tuonnista. Suurin tuontituoteryhmä on kuitenkin eläinten rehu ja rehuraaka-aineet. Tšekin tasavaltaan tuodaan myös merkittävästi erilaisia kasviksia ja vihanneksia sekä niiden valmisteita.

3.2 Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikekauppa eri EU-maiden kanssa

Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta kuuluvat niihin Itä- ja Keski-Euroopan maihin, jotka ovat hakeneet Euroopan unionin jäsenyyttä. Euroopan unioni valitsi vuonna 1998 ne hakijamaat, joiden kanssa ryhdytään ensi vaiheessa neuvottelemaan jäsenyyden toteutumisesta. Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan ohella tähän ryhmään tulivat vielä Viro, Slovenia ja Kypros. Kaikista siirtymätalouden maista vain Unkarilla on elintarvikkeiden ulkomaankaupassa ylijäämäinen kauttatase (taulukko 12). Maatalousvaltaisuudestaan huolimatta muut hakijamaat tuovat enemmän elintarvikkeita kuin vievät.

Ensimmäinen vuosikymmen markkinatalousmaana on taulukon 12 mukaan merkinnyt EU:n itälaajentumisen ensivaiheen siirtymätalousmaissa sitä, että elintarviketuonti on kasvanut vientiä nopeammin, ja kuten edellä todettiin, ainoastaan Unkarin kauppataase oli elintarvikkeissa ylijäämäinen vuonna 1997. Unkarin vientiylijäämä oli jokseenkin yhtä suuri kuin neljän muun hakijamaan vastaava alijäämä yhteensä.

Taulukko 12 Elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden nettovienti EU:n itälaajentumisen ensivaiheen maissa, milj. ecua

Maa	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Puola	972	312	-34	-481	-293	-365	-970	-418
Unkari	1285	1621	1536	1004	1048	1470	1423	1553
Tšekin tasavalta				23	-336	-347	-648	-577
Slovenia			-90	-217	-230	-293	-285	-362
Viro				49	21	-46	-132	-225

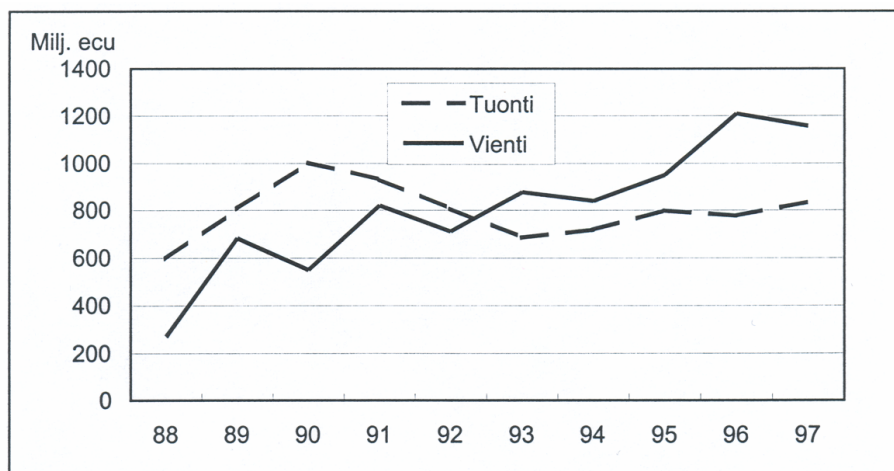
Lähde: European Commission, 1998

3.2.1 Puolan elintarvikekauppa eri EU-maiden kanssa

Euroopan unionin elintarvikekauppa Puolan kanssa muuttui vähitellen ylijäämäiseksi Puolan siirryttyä markkinatalouden piiriin vuoden 1989 jälkeen. Elin-
tarvikkeiden tuonti Puolasta EU-maihin on kasvanut hitaammin kuin vastaava
vienti EU-maista Puolaan (kuvio 10).

Vienti Puolasta EU-alueelle kasvoi 1990-luvun taitteessa selvästi, mutta
sen jälkeen Puolan vienti eli EU:n vastaava tuonti on polkenut paikallaan tai
jopa hieman supistunut.

Sen sijaan EU-maiden vienti Puolaan on kasvanut tarkasteluajana, vuosi-
na 1988-1997, erittäin nopeasti, ecuissa laskien jopa nelinkertaiseksi. Puolan ja
muiden tarkastelussa mukana olevien Itä-Euroopan maiden siirtyminen mark-
kinatalouteen oli historiallisesti erittäin suuri muutos. Talousjärjestelmämuutos
näkyi ymmärrettävästi myös näiden maiden kaupassa eri maiden ja maaryhmi-
en kanssa.



Kuvio 10. Euroopan unionin elintarvikekauppa Puolan kanssa vuosina 1988-1997 (Comext).

Huom! Tarkastelluissa kokonaisluvuissa ei ole mukana tupakkaa (CN 24) eikä lem-
mikkieläinten ruokintaan tuotettuja tuotteita eikä myöskään rehuja (CN 23) tai muita
ihmisruuaksi kelpaamattomia tuotteita. Mukana ovat vain ihmisravinnoksi käytetyt
tuotteet. Siksi kokonaisluvut ovat hieman pienempiä kuin CN-nimikkeistä 1-24, jota
ryhmää usein käytetään vastaavissa tarkasteluissa, yhteen laskien tulisi.

Taulukko 13. Eri EU-maiden osuudet Puolan elintarvikeviennissä EU-alueelle vuonna 1997

Maa	Puolan vienti 1997	
	Milj. Ecu	%
Ranska	55,4	5,7
Belgia	22,0	2,3
Hollanti	74,8	7,7
Saksa	525,7	53,9
Italia	142,9	14,7
Englanti	47,0	4,8
Irlanti	6,7	0,7
Tanska	26,6	2,7
Kreikka	1,7	0,2
Portugali	1,5	0,2
Espanja	5,5	0,6
Ruotsi	24,7	2,5
Suomi	9,2	0,9
Itävalta	31,6	3,2
Yhteensä	975,3	100,0

Lähde: Comext

Puolan vienti suuntautuu erityisesti Saksaan

Kun tarkastellaan Puolan EU-viennin maakohtaista jakautumista, on naapurimaan Saksan asema hyvin korostunut. Saksan osuus Puolan elintarvikeviennistä EU-alueelle oli vuonna 1997 lähes 54 prosenttia (Taulukko 13).

Toiseksi suurin viennin kohdemaana oli vuonna 1997 Italia, jonne Puolasta on viety ennen kaikkea eläviä eläimiä. Ryhmä elävät eläimet (14,6 % elintarvikkeiden kokonaisviennistä) olikin tärkeysjärjestyksessä toiseksi suurin vientituoteryhmä Puolasta EU-alueelle. Suurin vientihyödykeryhmä oli CN-luokituksen mukaisessa tilastossa ryhmä hedelmät (20,2 %). Muita suuria ryhmiä olivat valmisteet hedelmistä, kasviksista yms. (14,5 %), liha (11,3%), kasvikset, juuret yms. (9,1 %) sekä kala, äyriäiset yms. (7,4%).

Suomi kuuluu EU-maista ryhmään, joihin elintarvikevienti Puolasta on varsin vähäistä. Suomea (0,9 % Puolan viennistä EU-alueelle) pienempää oli vienti Kreikkaan (0,2 %), Portugaliin (0,2 %), Espanjaan (0,6 %) sekä Irlantiin (0,7 %). Puolan elintarvikevienti EU-alueelle keskittyy selvästi maantieteellisesti lähimpiin maihin. Poikkeuksia ovat Italian korkea osuus elävien eläinten viennin ansiosta sekä toisaalta vähäinen vienti Suomeen.

Puolan elintarviketuonti eri EU-maista vuonna 1997

Puolan elintarviketuonti EU-alueelta, eli EU-maiden elintarvikevienti Puolaan, on ollut viime vuosina – kuten edellä on todettu – suurempaa kuin vastaava vienti Puolasta EU-maihin. EU-maiden vienti Puolaan on selvästi tasaisemmin jakautunut kuin vastaava tuonti Puolasta. Saksa on suurin vientimaa kolmanneksen osuudella. Toisena on muutenkin suuri elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden vientimaa Hollanti (16,3 %). Myös Ranskan osuus on kohtalaisen korkea (9,3 %). Sen jälkeen tulevat Italia (7,4 %), Englanti (7,3 %) ja Espanja (7,3 %). Myös Tanskan vienti Puolaan on suhteellisen suurta.

EU-maiden vientiosuuksien jakautuminen selittyy maantieteellisen läheisyyden lisäksi sillä että useat EU-maat – ennen muuta Ranska, Hollanti ja Tanska – ovat maailman suurimpia elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden viejiä yleensäkin.

Taulukko 14. Eri EU-maiden osuudet Puolan elintarviketuonnissa EU-alueelta vuonna 1997

Maa	Tuonti Puolasta vuonna 1997	
	Milj. ecu	%
Ranska	111,8	9,3
Belgia	36,9	3,1
Hollanti	197,3	16,3
Saksa	402,3	33,3
Italia	89,6	7,4
Englanti	88,2	7,3
Irlanti	21,0	1,7
Tanska	71,0	5,9
Kreikka	31,6	2,6
Portugali	0,5	0,0
Espanja	87,6	7,3
Ruotsi	30,2	2,5
Suomi	3,7	0,3
Itävalta	35,4	2,9
Yhteensä	1207,1	100,0

Lähde: Comext

Puolan tuonnista EU-maista muodostaa suurimman tuoteryhmän hedelmät ja kasvikset (14,1 %). Muita suuria tuoteryhmiä ovat erinäiset syötävät valmisteet (11,7 %), eläin- ja kasvirasvat (9,3 %) sekä vilja (8,7 %).

Suomen elintarvikevienti Puolaan oli vuonna 1997 hyvin vähäistä, ja Suomen osuus EU:n kokonaisviennistä olikin Portugalin jälkeen toiseksi pienin, vain 0,3 prosenttia EU-maiden elintarvikkeiden kokonaisviennistä Puolaan.

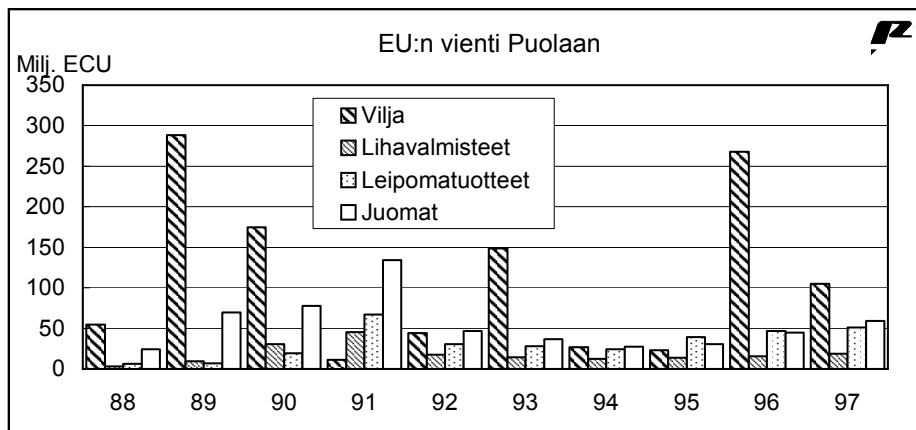
3.2.2 Euroopan unionin elintarvikekaupan tuoterakenne Puolan kaupassa vuosina 1988-1997

EU:n vienti Puolaan on kasvanut kasviksissa, hedelmissä, eläin- ja kasvirasvoissa sekä suklaatuotteissa

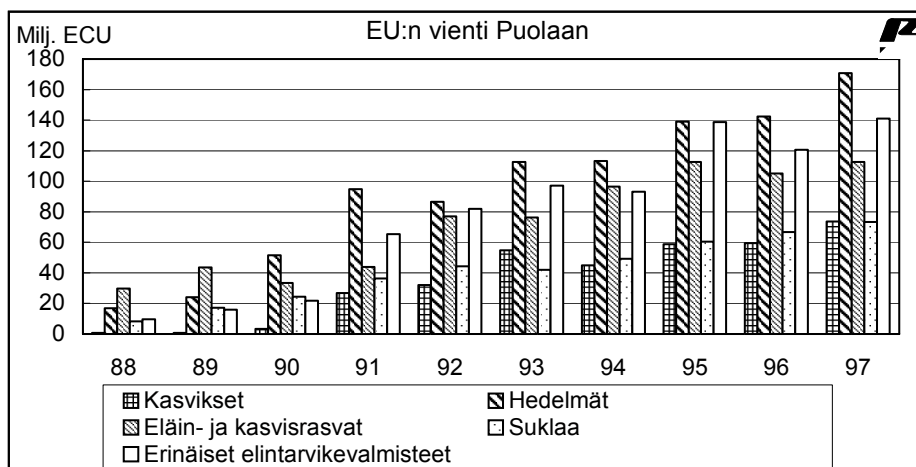
Puolan elintarvikekaupassa EU-alueen kanssa kehitys on eri tuoteryhmissä ollut hyvin erilaista. Eräissä tuoteryhmissä vienti Puolaan kasvoi markkinoiden avauduttua hyvin nopeasti palautuakseen kuitenkin varsin pian lähes entiselle tasolle. Tällaisia tuoteryhmiä ovat olleet mm. juomat, vilja, leipomatuotteet sekä tuotteet lihasta, kalasta yms.

EU:n viljan viennissä Puolaan ei voi pitemmälläkään aikavälillä osoittaa varsinaista trendiä, vaan vienti vaihtelee voimakkaasti vuosittain. Sama pätee myös lihan vientiin. Sen sijaan maitotuotteiden sekä kalan vienti Puolaan on kumpikin säilynyt tarkasteluperiodilla 1988-97 varsin vakaana.

Voimakkaan kasvun tuoteryhmiä viennissä Puolaan ovat olleet kasvikset, eläin- ja kasvirasvat, erinäiset elintarvikevalmisteet sekä ennen muuta hedelmät. 1980-luvun lopulla näiden tuotteiden vienti Puolaan oli hyvin vähäistä, mutta vuosikymmenen mittaan viennin kasvu on ollut nopeaa ja tasaista. Myös



Kuvio 11 EU:n viljan, juomien, lihavalmisteiden sekä leipomatuotteiden vienti Puolaan vuosina 1988-97 (Comext).



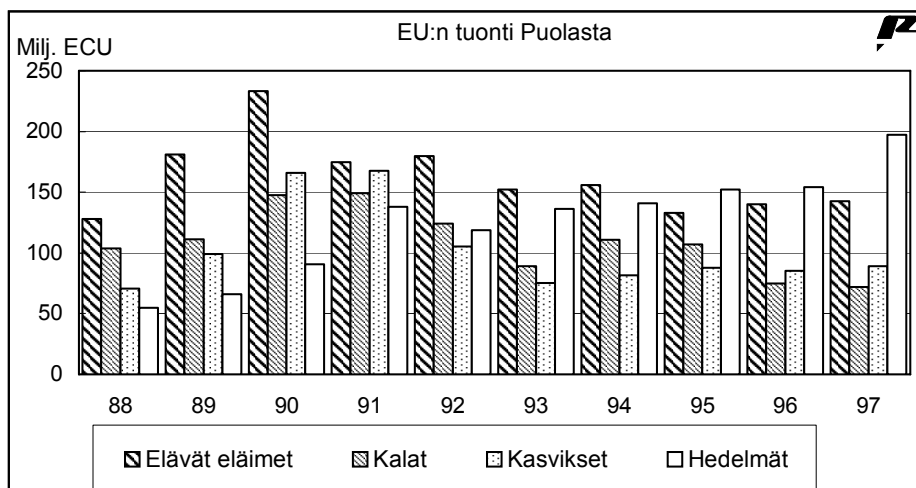
Kuvio 12. EU:n hedelmien, eläin- ja kasvirasvojen, kasvien, suklaan sekä erinäisten elintarvikevalmisteiden vienti Puolaan vuosina 1988-97 (Comext).

suklaan ja suklaatuotteiden viennin kasvu on ollut tasaista ja suhteellisen nopeaa.

Euroopan unionin elintarvikevienti Puolaan oli vuonna 1997 suurinta ryhmässä hedelmät (170,7 milj. ecua). Muita suurimpia ryhmiä olivat erinäiset elintarvikevalmisteet (141,2 milj. ecua), eläin- ja kasvirasvat (112,6 milj. ecua), vilja (104,8 milj. ecua) sekä kasvikset (73,8 milj. ecua). Suklaan vienti oli lähes kasvisten luokkaa (73,3 milj. ecua).

EU:n tuonti Puolasta on ollut suurinta hedelmissä, kasviksissa sekä elävissä eläimissä

Euroopan unionin vienti Puolaan on suhteellisen suurta lähes kaikissa elintarviketuotteiden alaryhmissä. Sen sijaan tuonti Puolasta EU-alueelle keskittyi muutamaaan pääryhmään. Suurin tuontituoteryhmä oli 1990-luvun taitteessa elävät eläimet (CN 01). Vuonna 1990 elävien eläimien tuonti oli yhteensä 233,1 miljoonaa ecua, ja tuoteryhmän osuus EU:n koko elintarviketuonnista Puolasta oli lähes neljännes. Ecuissa mitattuna elävien eläinten tuonti on tasaisesti laskenut huippuvuodesta 1990. Sen sijaan vastaavana aikana hedelmien ecuissa mitattu tuonti olikin suurempaa kuin vastaava elävien eläinten tuonti EU-alueelle.



Kuvio 13. Elävien eläinten, hedelmien, kasvisten sekä kalan tuonti Puolasta EU-alueelle vuosina 1988-97 (Comext).

Myös lihan, maitotuotteiden, liha-, kala yms. valmisteiden sekä sokerin ja sokevalmisteiden tuonti Puolasta EU:hun on suhteellisen suurta. Suurimpia tuontiryhmiä olivat vuonna 1997 Hedelmät (197,4 milj. ecua), elävät eläimet (142,4 milj. ecus), liha (110,5 milj. ecua) sekä kasvikset 89,2 milj. ecua).

Jalostusaste nousee EU:n viennissä Puolaan ja Puolan viennissä itään

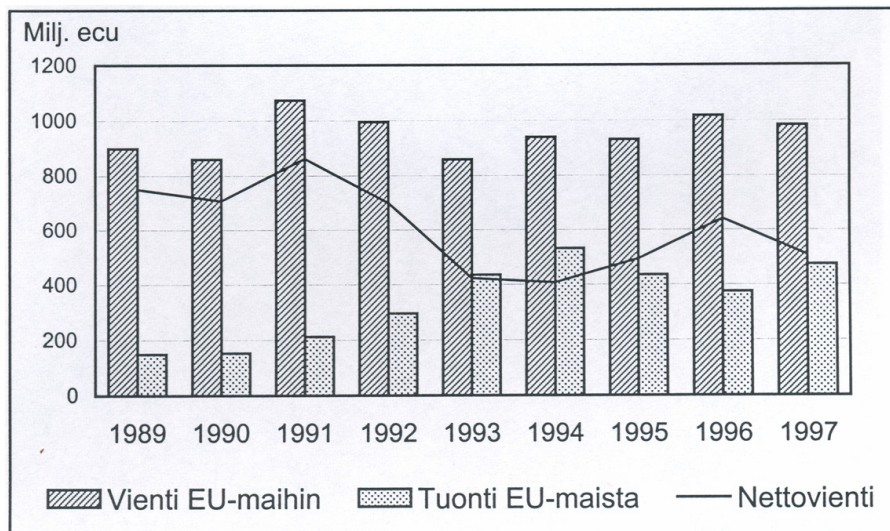
Puolan elintarvikekaupan kehityksestä voi vielä todeta, että ulkomaisten elintarvikeyritysten investoinnit alkavat näkyä myös ulkomaankaupassa. Osittain tai pitkälle jalostettujen elintarvikkeiden osuus kaupasta kasvaa raaka-ainepitoisten tai perinteisten maataloustuotteiden kustannuksella. Suurin jalosteina viety tuoteryhmä oli vuonna 1997 hedelmäjalosteet (noin 370 milj. dollaria). Lähes yhtä suuri tuoteryhmä oli makeiset (noin 347 milj. dollaria). Makeisten viennin kasvu on lisäksi ollut hyvin nopeaa (33 % vuonna 1997) (FA-PA, FAMMU 1998).

Pitkälle jalostetut tuotteet vietiin Puolasta lähinnä entisen Neuvostoliiton alueen maihin. Sen sijaan EU-maihin suuntautui enemmän vähän jalostettuja elintarvikkeita. Sen sijaan tuonnissa Puolaan EU-maiden osuus kasvoi sitä suuremmaksi mitä jalostettumpia elintarvikkeet olivat. Vähiten jalostettujen tuotteiden ryhmässä keskeisiä tuontimaita olivat maat Euroopan ulkopuolella.

3.2.3 Unkarin elintarvikekauppa EU-maiden kanssa

Unkarin elintarvikekauppa EU-alueen kanssa on perinteisesti ollut selvästi ylijäämäistä. Unkarin vienti EU-maihin on ollut yleensä enemmän kuin kaksinkertainen vastaavaan tuontiin verrattuna. Vuonna 1989 viennin ja tuonnin suhde oli vielä tavanomaistakin edullisempi Unkarille. Elintarvikkeiden vienti EU-maihin oli 899 milj. ecua ja vastaava tuonti vain 149 milj. ecua.

Elintarvikkeiden tuonti EU-maista Unkariin kasvoi varsin nopeasti vuodesta 1989 aina 1990-luvun puoliväliin saakka. Sen sijaan Unkarin vienti EU-maihin on pysynyt koko vuosikymmenen lähes samalla tasolla, vaihdellen muutamia kymmeniä miljoonia ecuja vuodessa.



Lähde: Commission 1998

Kuvio 14. Unkarin elintarvikekauppa EU-maiden kanssa vuosina 1989-1997 (Commission, 1998)

Unkarin elintarvikevienti EU-maihin suuntautuu lähialueille

Tarkasteltaessa Unkarin vientiä eri EU-maihin pätee viennin suuntautumisessa samat piirteet kuin Puolan ja EU:n välisessä kaupassa. Hyvin suuri osa viennistä suuntautuu lähimpiin maihin. Vuonna 1997 Unkarin viennistä EU-alueelle meni kolme neljäsosaa kolmeen maahan, Saksaan (41,3 %), Itävaltaan (16,9 %) ja Italiaan (16,7 %).

Unkarin tuonti EU-maista on hieman tasaisemmin jakautunut. Saksan osuus oli tässäkin suurin (24,3 %). Muut suurimmat osuudet olivat Itävallalla (14,0 %), Hollannilla (14,0 %), Italialla (12,6 %), Ranskalla (8,8 %) ja Kreikalla (6,2 %).

Taulukko 15. Unkarin elintarvikekaupan maakohtainen jakautuminen kaupassa EU-alueen kanssa vuonna 1997

Maa	Unkarin vienti %	Unkarin tuonti %
Ranska	7,0	8,8
Belg, Lux.	2,4	4,3
Hollanti	3,5	14,0
Saksa	41,3	24,3
Italia	16,7	12,6
Englanti	3,9	3,4
Irlanti	0,0	2,0
Tanska	0,6	2,6
Kreikka	1,7	6,2
Portugali	0,1	0,1
Espanja	2,0	5,3
Ruotsi	2,5	2,1
Suomi	1,2	0,2
Itävalta	16,9	14,0
EU Yht.	100,0	100,0

Suomen osuus Unkarin EU-kaupassa kuuluu maakohtaisessa vertailussa luonnollisesti pienimpiin. Unkarin viennissä Suomea pienempiä kohteita olivat vuonna 1997 Irlanti, Portugali ja Tanska. Suomen osuus Unkarin viennistä EU-alueelle oli 1,2 prosenttia. Elintarvikevienti Suomesta Unkariin oli vielä tuontiakin huomattavasti pienempää, ja Suomi oli Portugalin ohella vähäisin elintarvikeviejä Unkariin.

Ecuissa mitattuna suurimmat maakohtaiset alijäämät Unkarin kanssa käydyssä elintarvikekaupassa oli vuonna 1997 Saksalla (-295,0 milj. ecua), Italialla (-109,9 milj. ecua) ja Itävallalla (-106,5 milj. ecua).

Liha keskeisin tuontituote Unkarista

Unkarin ja EU-maiden välisessä kaupassa liha muodostaa selvästi kauppavaihdoltaan suurimman tuoteryhmän. Unkarin viennistä EU-maihin yli kolmannes kuului vuonna 1997 tähän tuoteryhmään. Lihan, lihajalosteiden ja elävien eläimien yhteenlaskettu osuus Unkarin viennistä EU-maihin oli vuonna 1997 run-

saat 50 prosenttia. Muita keskeisiä vientikategorioita Unkarista EU:hun olivat öljysiemenet ja –hedelmät, kasvikset, hedelmät sekä kasvis- ja hedelmätuotteet (taulukko 16).

EU-maiden viennissä Unkariin olivat lihan ohella suurimpia tuoteryhmiä erinäiset elintarvikevalmisteet (11,9 %), kaakao ja kaakaovalmisteet (10,4 %), eläin- ja kasvirasvat (8,5 %) sekä hedelmät (8,4 %).

Unkarin ja EU-alueen maakohtaisissa tarkasteluissa voidaan kiinnittää huomio muutamiin erityispiirteisiin. Eläviä eläimiä viedään suhteellisen paljon Unkarista Italiaan ja Kreikkaan. Unkari vie lisäksi öljysiemeniä suhteellisen paljon Hollantiin ja Itävaltaan. Öljysiemeniä käytetään kotieläinten rehujen valmistukseen.

Taulukko 16. Eri hyödykeryhmien osuudet Unkarin kaupassa EU:n kanssa vuonna 1997

CN-nimike	Tuoteryhmä	Unkarin vienti %	Unkarin tuonti %
01	Elävät eläimet	8,4	1,7
02	Liha	34,4	12,6
03	Kala, äyriäiset yms.	0,9	0,5
04	Meijerituotteet, munat	1,9	3,2
07	Kasvikset, juuret yms.	7,8	3,5
08	Hedelmät ja pähkinät	7,7	8,4
09	Kahvi, tee ja mausteet	1,2	1,7
10	Vilja	5,0	3,7
11	Myllyteollisuustuotteet	0,1	0,4
12	Öljysiemenet ja -hedelmät	8,2	6,1
15	Eläin- ja kasvirasvat	0,9	8,5
16	Liha-, kala- yms. tuotteet	8,0	1,3
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	0,4	3,6
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	1,7	10,4
19	Vilja- ja leipomotuotteet	0,6	7,5
20	Kasvis-, hedelmä- yms. tuott.	7,2	7,7
21	Erinäiset elintarvikevalmist.	0,4	11,9
22	Juomat, etyylialkoholi	5,2	7,6
	Yhteensä	100,0	100,0

Lähde: Comext

EU-maiden elintarvikeviennissä Unkariin korostuu kunkin EU-maan kohdalla jokin erityinen vientituoteryhmä. Ranskasta viedään paljon lihaa ja viljaa, Belgiasta leipomatuotteita ja Hollannista eläin- ja kasvirasvoja. Saksan suurimpia vientituoteryhmiä ovat suklaa ja suklaatuotteet sekä liha. Hedelmät ovat keskeisessä asemassa Italian, Kreikan ja Espanjan viennissä Unkariin. Kreikasta viedään myös paljon kasvis- ja hedelmätuotteita. Englannin, Tanskan ja Ruotsin viennissä Unkariin suurin tuoteryhmä on liha. Ruotsin viennissä korostuu myös eläin- ja kasvirasvat. Itävallasta viedään eniten suklaavalmisteita ja Suomesta makeisia.

3.2.4. Euroopan unionin elintarvikekauppa Tšekin tasavallan kanssa

Tšekin tasavallan elintarvikevienti suuntautuu lähialueille

Tšekin tasavallan elintarvikeviennissä EU-maihin pätee alueellisesti sama keskittymisilmiö kuin Puolan ja Unkarin tapauksessa. Valtaosa elintarvikeviennistä suuntautuu lähimpiin maihin. Tšekin elintarvikevienti EU-maihin on vielä kahta edellä mainittuja maata keskittyneempää, koska Saksan osuus on yksistään lähes kaksi kolmasosaa, ja Saksan ja Itävallan yhteenlaskettu osuus yli 75 prosenttia. Lisäksi Hollantia (7,0 %) lukuun ottamatta muiden EU-maiden osuudet jäävät Tšekin tasavallan viennistä EU-alueelle korkeintaan pariin kolmeen prosenttiin. Suomen osuus oli vuonna 1997 noin yksi prosentti.

EU-maiden vienti, joka oli vuonna 1997 yli kaksi kertaa suurempaa kuin vastaava tuonti, jakautui eri maiden kesken huomattavasti tasaisemmin kuin vastaava tuonti. Suurin vientimaa oli Saksa (30,0 %). Muita merkittäviä viejiä olivat Espanja (12,6 %), Hollanti (12,2 %), Italia (11,1 %), Ranska (9,9 %) sekä Itävalta (9,1 %). Viennissä Tšekin tasavaltaan korostuivat siten Välimeren maat, naapurimaat sekä suuret elintarvikkeiden ja maataloustuotteiden viejamaat. Suomen osuus EU:n kokonaisviennistä oli edellä mainitut seikat huomioiden ottaen suhteellisen korkea, 1,4 prosenttia koko EU:n elintarvikeviennistä Tšekin tasavaltaan.

Taulukko 17 Tšekin tasavallan Elintarvikekaupan maakohtainen jakautuminen kaupassa EU:n kanssa vuonna 1997.

Maa	Tšekin tasavallan vienti %	Tšekin tasavallan tuonti %
Ranska	3,5	9,9
Belg.Lux.	2,3	4,3
Hollanti	7,0	12,2
Saksa	64,7	30,0
Italia	3,1	11,1
Englanti	1,4	3,1
Irlanti	0,1	1,1
Tanska	0,3	1,7
Kreikka	2,2	2,3
Portugali	0,3	0,1
Espanja	1,2	12,6
Ruotsi	1,7	1,0
Suomi	1,0	1,4
Itävalta	11,2	9,1
EU Yht.	100,0	100,0

Lähde: Comext

EU:n tuonnissa korostuvat öljysiemenet ja juomat, viennissä hedelmät ja kasvikset

Tšekin tasavallan tunnettu olutkulttuuri näkyy elintarvikekaupassa EU-maiden kanssa, koska juomien osuus EU:n tuonnista Tšekin tasavallasta oli vuonna 1997 varsin suuri, 16,7 prosenttia. Vielä juomiakin suurempi osuus oli öljysiementen ja –hedelmien tuonnilla, kaikkiaan 17,4 prosenttia. Myös elävien eläinten, lihan, kalan, hedelmien ja meijerituotteiden osuudet olivat suhteellisen korkeita.

Taulukko 18 Eri hyödykeryhmien osuudet Tšekin tasavallan elintarvikekaupassa Euroopan unioni-maiden kanssa vuonna 1997

CN-nimike	Tuoteryhmä	Tšekin tasavallan vienti %	Tšekin tasavallan tuonti %
01	Elävät eläimet	10,7	1,0
02	Liha ja muut syötävät eläim.	7,8	1,9
03	Kala, äyriäiset yms.	7,8	1,8
04	Meijerituotteet, munat	7,3	3,2
07	Kasvikset, juuret yms.	5,0	9,6
08	Hedelmät ja pähkinät	8,1	16,1
09	Kahvi, tee ja mausteet	0,6	1,9
10	Vilja	0,3	8,4
11	Myllyteollisuustuotteet	1,0	0,6
12	Öljysiemenet ja -hedelmät	17,4	3,6
15	Eläin- ja kasvirasvat	1,2	5,1
16	Liha-, kala- yms. tuotteet	0,1	2,5
17	Sokeri ja sokerivalmisteet	5,8	3,7
18	Kaakao ja kaakaovalmisteet	1,6	6,3
19	Vilja- ja leipomatuotteet	2,9	7,3
20	Kasvis-, hedelmä- yms. tuott.	3,7	6,4
21	Erinäiset elintarvikevalmist.	1,9	12,1
22	Juomat, etyylialkoholi	16,7	8,5
	Yhteensä	100,0	100,0

Lähde: Comext

EU-maiden viennissä varsin suuri osuus oli erityisesti hedelmillä, kasviksilla, viljalla sekä erinäisillä elintarvikevalmisteilla. Myös juomilla, leipomatuotteilla, kasvis- ja hedelmätuotteilla sekä eläin- ja kasvirasvoilla oli huomattavat osuudet.

Euroopan unionin elintarvikekaupassa Tšekin tasavallan kanssa jokaisella EU-maalla oli vuonna 1997 ylijäämäinen kauppataase. Maakohtaisissa kauppataaseissa suurin ylijäämä oli Espanjalla (87,2 milj. ecua), kun taas Espanjan naapurimaan, Portugalin, vienti ja tuonti olivat jokseenkin yhtä suuria.

Hyödykeryhmäkohtaisessa tarkastelussa Tšekin tasavallan suurin ylijäämä oli elävissä eläimissä sekä ryhmässä öljysiemenet ja -hedelmät. Ecuissa mitattuna suurin EU-maiden yhteinen vientiylijäämä oli hedelmissä.

Jos tarkastellaan yksittäisten EU-maiden vientiä Tšekin tasavaltaan, on luonnollista, että Välimeren maat, Espanja, Italia ja Kreikka ovat suuria hedel-

mien viejiä. Myös Hollanti vie paljon hedelmiä, mutta vielä sitäkin enemmän kasviksia. Saksa vei vuonna 1997 paljon viljaa ja leipomatuotteita sekä ryhmän erinäiset elintarvikevalmisteet tuotteita. Viimeksi mainittu ryhmä oli suuri myös Ranskan, Belgian ja Itävallan viennissä. Suomi kuuluu suuriin juomien viejiin Italian, Ranskan, Itävallan, Saksan ja Englannin ohella.

Kun tarkastellaan Tšekin tasavallan vientiä eri EU-maihin, suurimmista vientituoteryhmistä voidaan sanoa, että vuonna 1997 öljysiementen vienti suuntautui Saksaan ja Hollantiin. Hollantiin vietiin paljon myös meijerituotteita. Saksaan, jonka osuus Tšekin tasavallan elintarvikeviennistä EU-alueelle oli lähes kaksi kolmasosaa, useimmat tuoteryhmät olivat vuonna 1997 hyvin edustettuina. Erikseen voidaan kuitenkin vielä mainita elävät eläimet ja juomat.

4. PUOLAN, UNKARIN JA TŠEKKOSLOVAKIAN/TŠEKin TASAVALLAN KAUPPAPOLIITTISET SOPIMUKSET 1990-LUVULLA

4.1 GATT/WTO –sopimukset

Puolan sopimukset

Puola liittyi GATT –sopimukseen vuonna 1997. Huhtikuussa 1994 Puola allekirjoitti GATT:n Uruguayn kierroksen päätösasiakirjan, jonka perusteella uusi maailmankaupan organisaatio, WTO aloitti toimintansa vuoden 1995 alusta. Puola on politiikassaan ottanut täysin huomioon Uruguayn kierroksen määräykset maatalouden sisäisestä tuesta, markkinoillepääsystä ja vientituesta. Puola on soveltanut maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden ulkomaankauppaan Uruguayn kierroksella sovittua tariffikaatioprosessia, missä tuontisuoja muutettiin tulleihin ja tariffeihin perustuvaksi.

Koska Puola ei kuulunut markkinatalouden piiriin 1980-luvun lopulla, Uruguayn kierroksen määräysten vertailuajankohtana, tariffikaatioprosessi oli hieman erilainen kuin varsinaisissa markkinatalousmaissa. Tariffikaation lähtökohtana oli yksittäisten tuoteryhmien herkkyys tai haavoittuvuus markkinoilla sekä EU:ssa sovellettu tullitariffien taso. Puola varasi lisäksi kaikkia tuoteryhmiä koskien mahdollisuuden Erityisturvavaraumaan (Special Safeguard Provisions). Näiden varaumien perusteella voidaan soveltaa lisätulleja siinä tapauksessa, tuontimäärät kasvavat voimakkaasti tai tuontihinnat laskevat huomattavasti.

Taulukko 19. Puolan tekemä GATT -neuvottelujen markkinoillepääsytarjous, esimerkkejä eräistä tuoteryhmistä

Tuoteryhmä	CN	Kiintiö 1995 (t)	Kiintiö 2000 (t)	Tariffi kiin- tiön sisällä	Tariffi kiin- tiön ulko- puolella 2000
Sianliha	0203	27930	46480	30 %	76 %, max 896 ecu/t
Lihajalosteet	1601	5910	9830	35 %	89 %, max 1536 ecu/t
Voi	0405	10100	16900	40 %	102 %, max 2313 ecu/t
Juusto	0406	5000	5000	35 %	160 %

Lähde: Commission 1998

Puola alkoi soveltaa elintarviketuonnin tariffejaan vuoden 1995 jälkipuoliskolla sekä vuodesta 1996. Tariffien ja niihin liittyvien kiintiöiden soveltaminen vaikutti voimakkaasti myös Suomen vientiin Puolaan. Tosin Suomen vienti, joka 1990-luvun alkuvuosina kasvoi nopeasti, suurelta osin tyrehtyi jo 1990-luvun puolivälissä, kun Suomi EU:n jäsenenä menetti aikaisemman tulliedun.

Puolan WTO-sopimuksen mukaan maalla on oikeus soveltaa vientitukea kaikkiaan 17 maataloustuoteryhmään. Käytännössä vientitukea on sovellettu vain sokeriin ja jossakin määrin myös maitojauheeseen, voihin ja sianlihaan (Commission, 1998).

Unkarin WTO -sopimus

Ennen vuotta 1994 Unkari sovelsi tuontisuojaissa määrällisiä rajoituksia, lähinnä kiintiöitä. GATT:n Uruguayn kierroksen mukaisesti ei-tariffiesteistä luovuttiin ns. tariffikaatioprosessissa. Unkari pystyi soveltamaan huomattavan korkeita sidottuja tulleja. Aritmeettisesti laskien maataloustuotteiden tariffit nousivat vuoden 1993 23 prosentista 45 prosenttiin vuonna 1995 (Commission, 1998). Uruguayn kierroksen mukaisesti Unkari sitoutui alentamaan tulleja 36 prosenttia 6 vuoden aikana. Eräille herkille tuotteille (sokeri, margariini, sianliha jne.) sovittiin vain 15 prosentin tullinalennuksesta.

Taulukko 20. Unkarin soveltamia tullitariffeja, eräitä esimerkkejä vuonna 1997

Tuoteryhmä	Normaali tariffi	CEFTA	EU
	%	%	%
Sianliha	56,5	25	10,5/15
Maito	65,6	37	20/30
Jogurtti	65,6	-	15
Juustot	78,6/86,1	-	20
Kananmunat	27,6	20	-
Vehnä	41	0	9
Sokeri	69,3/74	20	20

Monissa tuoteryhmissä tullit ovat korkeampia pitkälle jalostetuissa tuotteissa kuin vähän jalostetuissa. Tämä tariffieskalaatio, kun myös vientituki on korkea pitkälle jalostetuille tuotteille, antaa merkittävän tuen kotimaiselle elintarviketeollisuudelle.

Tullitariffeissa sovelletaan myös preferenssejä eri kauppasopimusten perusteella. Tällaisia preferenssisopimuksia ovat mm. Eurooppa-sopimus EU:n kanssa sekä ns. CEFTA-sopimus. Myös trooppisia hyödykkeitä vieville kehityksmaille on annettu tiettyjä preferenssejä.

Vientituen osalta Unkari sai parin vuoden lisäneuvottelujen jälkeen poikkeuslupan (waiver) laajentaa alun perin sovittua vientituen pohjaa. Poikkeuslupa ei anna kuitenkaan mahdollisuutta vallata uusia markkina-alueita esimerkiksi Pohjois- ja Etelä-Amerikasta ja Aasiasta. Poikkeuslupa päättyy vuoden 2002 alussa (Commission, 1998).

Tšekin tasavallan WTO -sopimukset

GATT:n Uruguay'n kierroksen määräysten mukaisesti tariffit ja markkinoillepääsyn vähimmäiskiintiöt korvasivat aikaisemmat määrälliset rajoitukset tuonnissa.

Taulukko 21. Tšekin tasavallan markkinoillepääsytoumuksia (minimum access) eräille elintarviketuotteille

Tuoteryhmä	1997		2000	
	Kiintiö (t)	Tulli, %	Kiintiö (t)	Tulli, %
Naudanliha	8900	30	11125	30
Sianliha	19776	25-30	24720	25-30
Voi	2225	32	2781	32
Öljysiemenet	14013	10-20	17901	10-20

Lähde: Commission, 1998

Tšekin sopimat tullit ovat itse asiassa alempia kuin EU-maissa keskimäärin. Ainoastaan siipikarjanlihan, perunoiden ja öljysiementen osalta Tšekin tasavallan tullisuoja on korkeampi kuin EU-maissa. Myös Tšekin tasavallalla on sopimus tiettyyn määrään tukea tiettyjä vientituotteita.

Tšekin tasavallalla on lisäksi tulliuioni Slovakian kanssa sen jälkeen, kun maat erkanivat vuodesta 1993 alkaen itsenäisiksi valtioiksi aikaisemmasta Tšekkoslovakian valtiosta. Maiden välillä ei ole kaupan esteitä. Slovakia on Tšekin tasavallan tärkein kauppakumppani heti EU-alueen jälkeen, erityisesti elintarvikkeiden viennissä.

4.2 CEFTA -sopimukset

Keski-Euroopan vapaakauppasopimus allekirjoitettiin joulukuussa vuonna 1992. Se korvasi ns. Visegrad-sopimuksen vuodelta 1991 Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian välillä. Uusi sopimus tuli voimaan vuonna 1993, jolloin Tšekkoslovakia oli jakautunut Tšekin tasavallaksi ja Slovakiaksi. Slovenia liittyi CEFTA-sopimukseen marraskuussa 1995, Romania kesällä 1997 ja Bulgaria heinäkuussa 1998.

CEFTA-sopimukseen liittymisestä on neuvoteltu Latvian, Liettua, Makedonian ja Kroatian kanssa. Nykyinen CEFTA-sopimus vaatii, että osapuolet ovat WTO:n jäsenvaltioita ja että mailla on liitännäis-sopimus (Eurooppa-sopimus) EU:n kanssa.

CEFTA-sopimuksen tavoitteena on perustaa asteittain vapaakauppa-alue vuoden 2001 alkuun mennessä. Sopimus kattaa vapaakaupan teollisuustuotteissa ja rajoitetun kaupan vapautumisen maataloustuotteissa ja elintarvikkeissa.

Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden kaupan vapauttamisessa on tarkoitus edetä asteittain alentamalla tulleja määriteltyjen kiintiöiden puitteissa. Tullietuja on sopimusmaiden välillä tarkoitus lisätä siten, että vähitellen päästään täysin vapaaseen kauppaan. Käytäntö on kuitenkin osoittanut, että maataloustuotteiden tullien alentamisessa syntyy vaikeuksia, ellei myös eri maiden harjoittamaa maatalouspolitiikkaa kyetä harmonisoimaan.

CEFTA-sopimuksen perusideana on taata etujen "symmetria" kaikille osapuolille. Käytännössä tämä tavoite on kuitenkin vaikea toteuttaa jo yksistään sen vuoksi, että etujen mittaaminen on vaikeaa.

Puolan kauppataase CEFTA-maiden kanssa on ollut negatiivinen, mutta Puolan koko maatalouskaupasta CEFTA-maiden yhteenlaskettu osuus on vain muutamia prosentteja.

Unkarille CEFTA-sopimus on ollut siinä mielessä edullinen, että CEFTA-maiden osuus Unkarin elintarvikeviennistä on viime vuosina kasvanut. Vuodesta 1991 vuoteen 1996 CEFTA-maiden osuus Unkarin elintarvikeviennistä nousi 4,9 prosentista peräti 12,9 prosenttiin. Sen sijaan vastaavasti CEFTAmaiden osuus Unkarin elintarviketuonnista supistui samaan aikaan 4,7 prosentista 3,4 prosenttiin. Unkarin maatalous- ja elintarvikesektori näyttäisi siten olevan hyvin kilpailukykyinen CEFTA-maiden piirissä.

4.3 Eurooppa- ja EFTA -sopimukset

1990-luvun alussa Itä- ja Keski-Euroopan maat solmivat bilateraalisen vapaakauppasopimuksen EFTA:n kanssa. EFTA-sopimukseen sisältyi tullien vähittäinen alentaminen tietyn siirtymäajan puitteissa (Kallio ja Laaksonen, 1999).

Suomi kuului vanhastaan EFTA-sopimuksen piiriin, mutta uusi sopimus Itä- ja Keski-Euroopan maiden kesken ei mitätöinyt Suomen aikaisemmin sopimaa KEVSOS-sopimusta, vaan vapaakauppa Suomen ja KEVSOS-maiden myös Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian - välillä säilyi. Etulyöntiasema tässä suhteessa poistui kokonaan Suomen liittyttyä Euroopan unionin jäseneksi vuoden 1995 alusta.

Vuosien 1994 ja 1995 välisenä aikana EU vahvisti ns. Eurooppa-sopimuksen mm. Puolan, Unkarin, ja Tšekin tasavallan kanssa. Näiden assosiaatiosopimusten tarkoituksena oli lisätä kauppaa ja taloudellista integraatiota EU:n ja Keski- ja Itä-Euroopan maiden välillä. Eurooppa-sopimukseen liittyvät kauppapoliittiset väliaikaisratkaisut tulivat voimaan jo keväällä 1992.

Kauppapoliittisten sopimusten tavoitteena on vapaakauppa EU:n ja Itä- ja Keski-Euroopan entisten sosialistimaiden välillä. Sopimukset ovat epäsymmetriset siinä mielessä, että ne antavat vapaakauppaedut nopeammin Keski- ja ItäEuroopan maille kuin EU-maille.

Maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden kaupassa myönnytyksiä on sopimuksissa tehty tullien alennusten ja tariffikiintiöiden muodossa. EU:n halukkuus maataloustuotekaupan vapauttamiseen on ollut vähäisempää niissä tuoteryhmissä, joissa EU-mailla on ollut ylituotantoa. Toisaalta Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan vapaakauppamyönnytykset ovat olleet - epäsymmetrian nimissä - vähäisempiä kuin EU:n. Esimerkiksi Puolan myönnytykset koskevat etupäässä sellaisia maataloustuotteita, missä kotimainen tuotanto on suhteellisen vähäistä.

Kuhunkin Eurooppa-sopimukseen liittyy turvalauseke vaikeiden markkinahäiriöiden varalta.

4.4 Euroopan unionin jäsenyys

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan edellä mainitut vapaakaupparatkaisut ovat vain väliaikaisjärjestelyjä. Ne edeltävät ja edistävät varsinaista integroitumispäämäärää, Euroopan unionin täysjäsenyyttä. Kukin maa on hakenut Euroopan unionin jäsenyyttä ja Euroopan unioni on valinnut Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan, Viron ja Slovenian sekä Kyproksen kanssa siihen maaryhmään, jonka kanssa keväällä 1998 päätettiin aloittaa neuvottelut EU:n tulevasta jäsenyydestä. Maat muodostavat ensimmäisen vaiheen EU:n laajentumisessa itään.

Neuvottelujen kunnianhimoisena tavoitteena oli viedä jäsenyysneuvottelut siinä määrin nopeasti läpi, että ensimmäisten uusien jäsenmaiden jäsenyys voisi toteutua jo vuodesta 2003 alkaen. On kuitenkin todennäköistä, että jäsenyys kunkin maan kohdalla toteutuu muutamaa vuotta myöhemmin, kuitenkin uuden vuosituhanen ensimmäisen vuosikymmenen aikana.

Mahdolliset siirtymäajat huomioon ottaen Puola, Unkari ja Tšekin tasavalta kuuluvat todennäköisesti seuraavan kymmenvuotiskauden jälkeen samojen kaupallisten ja taloudellisten pelisääntöjen piiriin Suomen ja muiden EUmaiden kanssa.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Suomen maataloustuotteiden ja elintarvikkeiden ulkomaankaupassa Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kanssa on kuluneen kahdenkymmenen vuoden aikana ollut jo monta vaihetta. Uusi suuri muutos on odotettavissa ensi vuosikymmenen puolivälin jälkeen, kun Euroopan unioni alkaa laajentua itään. Ensivaiheen laajentumisneuvotteluissa ovat mukana Puola, Unkari, Tšekin tasavalta, Slovenia ja Viro sekä Kypros.

Elintarvikeviennissä voimakas kasvu 1990-luvun alkuvuosina

1980-luvulla Suomen elintarvikevienti Puolaan, Unkariin ja Tšekkoslovakiaan oli varsin pientä lukuun ottamatta niitä muutamia satunnaisia vuosia, jolloin Suomen maatalouden ylijäämää sijoitettiin myös näiden maiden markkinoille.

1990-luvun alussa Suomen elintarvikevienti Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaan kasvoi kuitenkin hyvin nopeasti, jopa moninkertaistui parissa kolmessa vuodessa. Elintarvikevienti oli korkeimmillaan Puolaan 1993, jolloin se oli arvoltaan noin 300 miljoonaa markkaa. Vuosikymmenen puoliväliin mennessä vienti supistui kaikkiin tarkasteltuihin maihin, erityisesti Puolaan ja Unkariin. Elintarvikevienti Tšekin tasavaltaan on sen sijaan säilynyt selvästi edellistä vuosikymmentä korkeammalla tasolla, vaikka supistumista on tältäkin osin tapahtunut.

Kauppapoliittiset järjestelyt ovat vaikuttaneet viennin kehitykseen voimakkaasti

Lyhyesti voidaan sanoa, että Suomen elintarvikeviennissä Puolaan, Unkariin ja Tšekkoslovakiaan/Tšekin tasavaltaan on kauppapoliittisilla järjestelyillä ollut ensisijainen vaikutus.

Suomi allekirjoitti 1970-luvun puolivälissä kauppapoliittiset vapaakauppasopimukset, ns. KEVSOS-sopimukset Itä- ja Keski-Euroopan sosialististen maiden, myös Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian, kanssa. Sopimusten vaikutus elintarvikekauppaan jäi merkityksettömäksi niin kauan, kun maat kuuluivat sosialistisen talousjärjestelmän piiriin. Maiden kauppaa ohjasivat silloin valtiolliset monopolit.

Vuoden 1989 jälkeen Puola, Unkari ja Tšekkoslovakia alkoivat nopeasti siirtyä markkinatalouden piiriin. Tällöin Suomen KEVSOSvapaakauppajärjestelyt antoivat Suomen viennille näillä markkinoilla tulliedun, joka näkyi vientikaupan voimakkaana kasvuna. Suomen kauppapoliittinen etu muihin Länsi-Euroopan maihin nähden poistui Suomen liittyessä Euroopan unionin jäseneksi vuoden 1995 alusta.

Keskeisten EU-maiden elintarvikevienti kehittänyt Suomen vientiä paremmin

Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan taloudellinen integroituminen Länsi-Euroopan maiden kanssa on edennyt 1990-luvulla suhteellisen nopeasti. Esimerkiksi EU:n elintarvikekauppa Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan kanssa on kasvanut ja monipuolistunut. Erityisesti Euroopan unionin elintarvikevienti Puolaan on kasvanut varsin voimakkaasti. Nykyisten EU-maiden elintarvikekauppa on lisäksi selvästi ylijäämäistä Puolan ja Tšekin tasavallan kanssa. Sen sijaan Unkarin elintarvikevienti EU-alueelle on suurempaa kuin vastaava tuonti. Koska EU:n elintarvikeviennissä Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaan ei ole nähtävissä vastaavaa supistumista 1990-luvun jälkipuoliskolla kuin Suomen viennissä.

Tässä raportissa ei ole etsitty vastausta Suomen ja koko EU:n erilaiseen elintarvikekaupan kehityshistoriaan 1990-luvun jälkipuoliskolla, mutta todennäköisiä selityksiä voi olettaa olevan ainakin pari. Ensinnäkin, kauppa lähinaapurien kesken on tiiviimpää kuin kauempana sijaitsevien maiden välillä. Toiseksi, Suomen elintarvikevienti ei ole ollut kovin kilpailukykyistä Keski-Euroopan EU-maihin verrattuna.

Etabloituneet yritykset ylläpitävät kauppaa

Vaikka Suomen elintarvikevienti Puolaan, Unkariin ja Tšekin tasavaltaankin supistui 1990-luvun jälkipuoliskolla, vienti jatkui eräiltä osin muita tuoteryhmiä suosivammin. Puolaan ja Tšekin tasavaltaan vietiin vuonna 1998 lähinnä väkeviä alkoholijuomia, kuten votkaa, sekä suklaatuotteita. Puolaan etabloituneita, tuotantoon ja jakeluun investoineita yrityksiä, ovat olleet ennen muuta

Fazer ja Primalco. Tämän perusteella voisi päätellä, että investoinnit kohde-markkinoille ovat tässä tapauksessa tukeneet myös vientiä Suomesta.

Kauppavaihto suurinta naapurimaiden kanssa

Euroopan unionin ja Puolan, Unkarin sekä Tšekin tasavallan välisen elintarvikekaupan maakohtaisessa jakautumisessa pätee sama sääntö kuin Suomenkin elintarvikkeiden ulkomaankaupassa. Kauppavaihto on suurinta lähimpien naapurimaiden kanssa. Erityisen keskeinen asema vientialueena on Saksalla. Puolet Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikeviennistä suuntautuu Saksaan.

EU-maiden vienti tarkasteltuihin maihin jakautuu vastaavaa tuontia tasaisemmin. Saksa on EU-maiden elintarvikeviennissäkin keskeinen maa, mutta tärkeitä vientimaita ovat lisäksi Hollanti, Ranska, Italia, Englanti ja Espanja, jotka ovat suuria elintarvikeviejiä muutenkin. Unkarin ja Tšekin kaupassa suuria viejiä ovat myös Itävalta ja Kreikka.

EU:n viennin kasvavia tuoteryhmiä ovat olleet hedelmät, eläin- ja kasvirasvat, suklaa sekä erinäiset elintarvikevalmisteet

Vuosikymmenen aikana EU:n elintarvikekauppa tarkasteltujen maiden kanssa on monipuolistunut nopeasti. EU-maat vievät maatalous- ja elintarviketuotteita hyvin laajalla tuotevalikoimalla. Erityisen nopeasti kasvaneita tuoteryhmiä elintarvikeviennissä ovat olleet hedelmät, eläin- ja kasvirasvat, suklaavalmisteet ja ryhmä erinäiset elintarvikevalmisteet. Unkariin suuntautuneessa viennissä on tärkeällä sijalla myös liha ja vastaavasti Tšekin tasavaltaan menevässä viennissä vilja ja viljatuotteet.

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarvikeviennissä EU-alueelle, tai vastaavasti EU:n tuonnissa näistä maista, on erityistä suuri elävien eläinten osuus. Elävien eläinten vienti suuntautuu erityisesti Italiaan. Muista yksittäisistä tuoteryhmistä voidaan mainita hedelmien ja kasvien tuonti Puolasta, lihan ja lihatuotteiden tuonti Unkarista sekä oluen tuonti Tšekin tasavallasta.

Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan elintarviketalous integroituu asteittain Euroopan unionin markkinoihin

Historiallinen talousjärjestelmän muutos sosialistisesta suunnitelmataloudesta vapaaseen markkinatalouteen tapahtuu Itä- ja Keski-Euroopan maissa nopeasti mutta vaihteittain. 1990-luvun alkupuoli on ollut Puolan, Unkarin ja Tšekkoslovakian/Tšekin tasavallan historiassa kauppapoliittisten sopimusten allekirjoittamisen ja niihin sopeutumisen aikaa. 2000-luvun alussa mailla on suhteellisen kattavat vapaakauppakauppasopimukset Länsi- sekä Keski- ja Itä-Euroopan maiden kanssa. Elintarvikemarkkinoiden ongelmat näissä maissa ovat kuitenkin hidastaneet sopimusten soveltamista, ja kauppaan on osittain kohdistettu uusia rajoituksia.

Ensi vuosikymmenen suurin muutos on loppuun viety integroituminen EU-markkinoihin. Vuosikymmenen lopulla maat toimivat todennäköisesti EU:n sisämarkkinoilla samojen kaupan pelisääntöjen puitteissa esimerkiksi Suomen kanssa. Näin ollen on mitä ilmeisintä, että elintarvikkeiden kauppavaihto ja elintarvikesektorin integraatio Suomen sekä Puolan, Unkarin ja Tšekin tasavallan välillä kasvaa ja syvenee. Erityisesti taloudellinen vuorovaikutus - vienti, tuonti ja etabloituminen - Puolan ja Suomen elintarvikesektoreiden välillä todennäköisesti vahvistuu, koska maat ovat Itämeren piirissä helppojen ja nopeiden kulkuyhteyksien päässä toisistaan.

LÄHTEET:

Comext: Eurostat, Internal and External Trade of the European Union

European Commission: Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries, Czech Republic, May 1998

European Commission: Agricultural Situation and Prospects in the Central European Countries, Hungary, June 1998

European Commission: Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries, Poland, June 1998

Foundation of Assistance Programmes for Agriculture(FAPA/FAMMU):
Polish International Trade in Agri-Food Products in 1997,
Warsaw 1998

Kallio, Panu ja Laaksonen, Kalle: "Effects of Trade Agreements on Finnish Agricultural and Food Product Trade with the Czech Republic, Hungary and Poland" in Integration of the Baltic Sea Countries to the Common Agricultural Policy of the EU, Proceedings of the 66"
EAAE seminar/NJF seminar No. 301, Tallinn, Estonia, 20-22 May 1999

Rissanen, Kirsti: Suomen vapaakaupan häiriöt, markkinataloudellinen tutkimus, Suomen Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1984

Tullihallitus: Ulkomaankauppatilastot